

Lunds universitet
Historiska institutionen
HISK37
Examinator: Helén Persson
Handledare: Eva Helen Ulvros
Seminarium 2020

”Ni kan bli två kvinnor i en”

Bilden av yrkeskvinnor och yrkeslivet i svensk dampress på 1960-talet

LUNDS
UNIVERSITET

Karin Thelander

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	3
1.1 Syfte och frågeställningar	4
1.2 Material, avgränsningar och källkritik	4
1.3 Teoretiska perspektiv	7
1.4 Metod	9
1.5 Forskningsläge	12
2 HISTORISK KONTEXT	14
2.1 Hemmafruar och enförsörjarideal	14
2.2 Efterfrågan på kvinnlig arbetskraft, men också hinder	16
2.3 Yrkeskvinna eller inte – många åsikter	17
3 KVINNORNA OCH YRKESLIVET	20
3.1 Yrken som representeras i <i>DV</i>	20
3.2 Yrkeslivet – hinder och möjligheter	26
3.2.1 Arbetsdelning och barnomsorg	26
3.2.2 Arbetsmarknaden	29
3.2.3 Attityder	30
3.3 Konstruerade femininiteter i bilden av yrkesarbetande kvinnor	33
3.3.1 Hegemonisk femininitet – den ideala kvinnan	33
3.3.2 Acceptabel femininitet – en balansgång	36
3.3.3 Pariafemininitet – yrkeskvinnan som utmanar	38
4 SAMMANFATTANDE DISKUSSION	41
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	45
BILAGOR	48
Bilaga 1. I <i>DV</i> representerade yrken fördelade på år och förekomst	48
Bilaga 2. I <i>DV</i> representerade yrkesområden fördelade på år och förekomst	50

1 INLEDNING

Under mina tonår på 1980-talet låg det alltid en *Damernas Värld* på soffbordet. Bilderna av kvinnor – och yrkeskvinnor – som de framställdes där, gav mig en föreställning om ett möjligt, framtida jag. Jag funderade nog inte så mycket över de värderingar jag – och många kvinnor med mig – tog med sig från den typen av idealiserade världar. Med en vuxen blick och med ett historiskt perspektiv, har jag dock insett vilket rikt källmaterial dampressen utgör. Veckopress är dessutom, som historikern Emma Severinsson påpekar, ett underforskat område.¹

I min studie riktar jag blicken mot 1960-talet, under vilken min mamma var deltidsarbetande yrkeskvinna. Sverige upplevde då en period av ekonomisk expansion, med vilken följde en stor efterfrågan på arbetskraft. Det kvinnliga förvärvsarbetandet tog fart, men decenniet innebar på många sätt en brytningstid. Årtiondena tidigare hade hemmafrun hyllats som ett kvinnoideal, men med fler kvinnor i förvärvsarbete var de gamla idealen inte längre självklara. Å andra sidan hade inte heller den riktiga jämställdhetsdebatten tagit fart, som historikern Yvonne Hirdman visar.² En mellanperiod för kvinnornas del, således.

Jag vill undersöka hur yrkeskvinnans villkor och utrymme för deltagande i yrkeslivet framstår i 1960-talets *Damernas Värld*. Jag är också nyfiken på hur den ideala yrkeskvinnan konstrueras i tidningen, och för att närma mig det kommer jag att använda sociologen Mimi Schippers teori om *hegemonisk femininitet*³, det dominerande kvinnoidealet inom en given tid och ram.

Kvinnor brottades under den här tiden, liksom före och efter, med att de som grupp har socialiserats till att äga huvudansvaret för hem och barn. Denna prägling kan förstås föda en ambivalens i synen på yrkeskvinnan. De kvinnor som var i arbetsför ålder under 1960-talet befinner sig bara någon eller några generationer bort, och det är rimligt att anta att de värderingar som var rådande hos *Damernas Värld*s läsare i viss mån kan ha reproducerats. Decenniet gav näring åt dubbla ideal och dubbla kvinnoroller – det var en tid som tvingade många kvinnor att vara ”två kvinnor i en”.

¹ Severinsson, Emma, *Moderna kvinnor: modernitet, femininitet och svenskhet i svensk veckopress 1920–1933*, Historiska institutionen, Lunds universitet, Diss. Lund: Lunds universitet, 2018, Lund, 2018, s. 42.

² Hirdman, Yvonne, *Med kluven tunga: LO och genusordningen*, [Ny utg.], Atlas, Stockholm, 2001.

³ Schippers, Mimi, “Recovering the feminine other: masculinity, femininity, and gender hegemony”, *Theory and Society*, 2007(1):36, s. 85-102.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med min uppsats är att beskriva hur bilden av yrkeskvinnan och hennes förutsättningar förmedlas i dampress under 1960-talet, med exemplet *Damernas Värld*. Tidningen förmedlar dels en idealbild, hur en yrkeskvinna ”bör” vara, men ger också en inblick i vad som påverkade kvinnors deltagande i arbetslivet. Min övergripande frågeställning är: **Hur konstrueras bilden av yrkesarbetande kvinnor under 1960-talet i svensk dampress, exemplet *Damernas Värld*?** För att konkretisera den använder jag följande forskningsfrågor:

- Vilka yrken skildras, och hur? Vilka möjligheter och hinder för förvärvsarbete blir synliga? Sker det någon förändring från tidigt till sent 1960-tal?
- Vilka femininiteter konstrueras i bilden av yrkesarbetande kvinnor? Befinner de sig inom ramen för den kvinnliga hegemonin, eller utmanar de den? Sker det någon förändring från tidigt till sent 1960-tal?

1.2 Material, avgränsningar och källkritik

Mitt material utgörs av delmängder ur *Damernas Värld* från 1960-talet. Denna veckotidning, ägd av Bonnier-koncernen, grundades 1940⁴, och ges fortfarande ut. Innehållet i 1960-talets *Damernas Värld* rör sig runt kvinnors liv med ämnen som inredning, matlagning och pyssel, mode och skönhet, svenska och internationella kändisar, noveller, men också i viss mån sociala reportage. Det finns en uttalad redaktionell strävan att beröra varje kvinnas vardagsliv, och att presentera människor som intresserade läsekretsens, konstaterar Mats Larsson, professor i ekonomisk historia.⁵ Tidningen innehåller mycket bilder, både i färg och svartvitt, och utgörs av en blandning av artiklar, reportage, intervjuer, notiser, frågespalter och praktiska beskrivningar, samt annonser. Från nummer 16 1960 byter tidningen namn till *Nya Damernas Värld*, men den enda egentliga förändring som sker är att den blir lite större till formatet, och att det förekommer något fler färgbilder. Jag kommer därför inte i min fortsatta redogörelse att göra skillnad på *Damernas Värld* och *Nya Damernas Värld*, utan fortsatt kalla tidningen *DV*.

DV är ett exempel på veckopress som uttalat riktar sig till kvinnor, och decenniet 1960 till 1970 räknas som damtidningarnas guldålder, med mycket höga upplagor.⁶ *DV* hade under större delen av 1960-talet en upplaga i storlek över 260 000 – den stora läsarkretsen gjorde

⁴ Larsson, Mats, *Bonniers - en mediefamilj Å&Å-drömfabriken: från fiction till fakta 1906–1990*, Bonnier, Stockholm, 2003, s. 122.

⁵ Larsson, M., (2003), s. 125.

⁶ Hadenius, Stig & Weibull, Lennart, *Massmedier: en bok om press, radio och TV*, 7., helt omarb. uppl., Bonnier, Stockholm, 1999, s.148.

den också mycket populär för annonsörer.⁷ De fyra stora svenska damtidningarna var, förutom *DV*, *Femina*, *Husmodern* och *Svensk Damtidning*. *Femina* och *DV* med sina något mer flärdfulla inriktningar än övriga konkurrerade tydligast med varandra.⁸

Förutom att målgruppen för *DV* utgjordes av kvinnor finns det ingen programförklaring, varken i första numret 1940 eller i kommande. *DV*:s nuvarande chefredaktör Jonna Bergh bekräftar att ingen dokumentation kring tilltänkta målgrupper från tiden finns bevarad.⁹ Jag får därmed sluta mig till vilken målgrupp *DV* vänder sig till, dels baserat på andrahandskällor, dels på tidningsinnehållet som sådant.

Kvinnor är förstas ingen heterogen grupp som givet delar samma intressen. Journalisten och historikern Stig Hadenius och journalistikprofessorn Lennart Weibull pekar på att ett typiskt drag för veckopress, till skillnad från dagstidningar, är att den vänder sig till särskilda grupper av läsare. Dessa är inte geografiskt uppdelade, utan samlas snarare kring faktorer som kön, ålder eller intressen.¹⁰ M. Larsson menar att *DV* och *Femina*, i jämförelse med *Husmodern*, vände sig till yngre kvinnor, men att *Femina* tydligare adresserade ”de mer köpstarka kvinnorna från socialgrupp 1 och 2”.¹¹ Journalisten Ingrid Hedström refererar till läsarundersökningar när hon konstaterar att den typiska *Femina*-läsaren, som får ses som riktmärke även för *DV*:s läsarkrets, under 1960-talet var ”en 34-årig kvinna, ofta boende i radhus och med god familjeinkomst”.¹² I jämförelse med *Femina* hade konkurrenten *DV*:s läsare lägre inkomster, var mindre välutbildade och representerade inte de allra högsta samhällsskikten, menar hon. Litteraturvetaren Lisbeth Larsson karakteriserar *DV*:s läsare som yngre och trendigare än *Feminas* läsare.¹³ Utifrån den beskrivningen, och av innehållet i sig, gör jag bedömningen att tidningen vände sig till kvinnor i vad som skulle kunna betraktas som medelklass och lägre medelklass, någonstans i åldrarna 20 till 45. Tidningens inredningsreportage rör allt från möblering av lägenheter till villor, men mera sällan ännu mer exklusiva miljöer. Majoriteten av artiklarna om yrkeskvinnor skildrar inte ”vanliga” kvinnor, även om de också förekommer, och mycket sällan arbetarklass.

Det går dock inte att dra likhetstecken mellan den femininitet som konstrueras i *DV* i

⁷ Larsson, M., (2003), s. 124.

⁸ Hedström, Ingrid: ”Blad för fruntimmer’ – Om damtidningar i Sverige”, Fjärde Internationalen 1/1987, https://www.marxists.org/svenska/tidskrifter/fi/fi87-1/blad_for_frunttimmer.html [hämtad 2020-04-30].

⁹ Bergh, Jonna, chefredaktör Damernas Värld, e-post 2020-04-15

¹⁰ Hadenius, S. & Weibull, L., (1999), s.142.

¹¹ Larsson, M., (2003), s. 123.

¹² Hedström, I., (1987), se not 5.

¹² Bergh, Jonna, chefredaktör Damernas Värld, e-post 2020-04-15.

¹³ Larsson, Lisbeth, *En annan historia: om kvinnors läsning och svensk veckopress*, Symposium, Diss. Lund: univ., Stockholm, 1989.

bilden av yrkeskvinnor, och läsarna. Dels fungerade och fungerar läsandet av veckopress och dampress som en förströelse, och kan därigenom ha funktionen verklighetsflykt och ideal. Dels måste det faktum att det bakom utgivningen av *DV* finns ett vinstintresse, som kan speglas i tidningens innehåll, vägas in. Med så stor läsargrupp måste tidningens redaktion förhålla sig till både läsarnas intresseområden, och hur omvärlden diskuterar, för att i tillräcklig utsträckning motsvara vad läsarna vill ha. Det blir då viktigt att varken vara för progressiv eller för reaktionär i bilden av yrkeskvinnan, då detta skulle kunna stöta bort läsare. Goda upplagor blir därmed ett kvitto på läsarnas godkännande¹⁴, och den femininitet som konstrueras är således en femininitet som är säljbar till denna (stora) målgrupp. Materialet bör betraktas som belysande för vad *DV*:s läsare intresserar sig för, eller vad redaktionen bedömer är av intresse, snarare än representativt för alla kvinnor i samhället.

Dam- och veckopress som historiska källor har återkommande diskuterats. Historikern Ulrika Holgersson konstaterar i *Populärkulturen och klassamhället. Arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet* att dampress inte utgör någon spegelbild av läsarnas liv, utan väljer att betrakta den ”som lämningar (kvarlevor), vilka bidrog till att konstruera diskurser och erfarenheter”.¹⁵ Hon tillmäter den således statusen av maktfaktor, med möjligheter att påverka sin omgivande kontext.¹⁶

Av tidsekonomiska skäl kommer jag i min undersökning att studera *DV* vartannat år under decenniet, men under följande år går jag igenom alla nummer: 1960, 1962, 1964, 1966 och 1968. Tidningen utkommer med 52 nr per år (under perioden förekommer två dubbelnummer), vilket ger totalt 258 tidningar. Varje nummer innehåller i snitt ca 90 sidor, vilket innebär drygt 23 000 sidor att gå igenom.

Jag använder endast redaktionellt material i min undersökning (inga insändare och inget annonsmaterial), och det förekommer både skribentsignerat och osignerat material. Jag har valt bort alla artiklar om kvinnor som inte är svenska eller verksamma i Sverige. De inslag jag sällar fram faller grovt in i två kategorier: dels det som fokuserar på eller presenterar en eller flera individer (yrkeskvinnor), dels sådana artiklar och notiser som ur någon aspekt diskuterar yrkeslivet eller det att vara yrkesverksam. Jag urskiljer 180 inslag enligt denna definition (1960 32 st., 1962 46 st., 1964 23 st., 1966 36st. och 1968 43 st.). Mitt urval av individfokuserat materiel utgörs endast av texter där den porträtterade kvinnan på något sätt är

¹⁴ Berger, Margareta, *Fruar & damer*, PAN/Norstedt, Stockholm, 1974, s.14.

¹⁵ Holgersson, Ulrika, *Populärkulturen och klassamhället: arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*, Carlsson, Diss. Lund: Lunds universitet, 2005, Stockholm, 2005, s. 154, 156.

¹⁶ Holgersson, U., (2005), s. 141.

yrkesverksam. Därmed utesluts artiklar som skildrar hemmafruar, kungligheter (som ärver eller gifter sig till sina uppdrag), samt de personer som skildras enbart utifrån att de är någon känd persons hustru. En del artiklar i mitt urval skulle även kunna karakteriseras som kändisreportage, men personerna som skildras har förvärvat sin kändisstatus i kraft av att de är yrkesverksamma. De artiklar, reportage och notiser jag använder måste också förstås utifrån sitt sammanhang – de utgör endast en begränsad del av tidningens innehåll.

Under den period jag undersöker tidningen leder fyra olika chefredaktörer arbetet: Karl-Erik Hillgren 1960–61, Elisabeth Tham 1961–67, Lars-Erik Holmertz 1967–68 samt Anita Christenson 1968–72.

I materialet förekommer både texter och bilder, och på ett övergripande plan tar jag in även bilderna i min analys, då text och bild är intimt förknippade. Jag gör dock inte några egentliga bildanalyser.

1.3 Teoretiska perspektiv

Ulla Wikander, professor i ekonomisk historia, poängterar i förordet till *Det evigt kvinnliga: en historia om förändring*, att föreställningar är instabila och föränderliga, samt beroende av kulturella och sociala kontexter. Bilden av vad som är kvinnligt är därför avhängigt av det samband hon menar finns ”mellan verkligheten och det samhälleliga samtalet, den diskurs som förs om hur verkligheten ska uppfattas”.¹⁷ För att komma närmare bilden av yrkeskvinnan i *DV*, kommer jag att i min studie ta hjälp av genusteori, med fokus på Schippers teori om *hegemonisk femininitet*.¹⁸

Genus kan, enligt Hirdman¹⁹, förklaras som ”föränderliga tankefigurer ’män’ och ’kvinnor’ (där den biologiska skillnaden alltid utnyttjas) vilka ger upphov till /skapar föreställningar och sociala praktiker”.²⁰ Hon använder även begreppet *genussystem*, för att illustrera den ordningsstruktur hon urskiljer mellan könen. Den är dynamisk, och bygger dels på en dikotomi, ett isärhållande: manligt och kvinnligt bör inte blandas. Dels bygger den på en hierarki, i vilken det är mannen som är norm. Hirdman poängterar att trots att kvinnorna har lägre social status i genussystemet, är de lika integrerade i det och agerar ”medskapande”.²¹ Hon menar att i varje samhälle och varje tid finns det något slags

¹⁷ Wikander, Ulla & Manns, Ulla (red.), *Det evigt kvinnliga: en historia om förändring*, [Ny, omarb. utg.], Studentlitteratur, Lund, 2001, s. 7.

¹⁸ Schippers, M., (2007(1):36), s. 85–102.

¹⁹ Hirdman, Yvonne, ”Genussystemet: reflexioner kring kvinnors sociala underordning”, I: Furuland, Lars Svedjedal, Johan (red.), *Litteratursociologi texter om litteratur och samhälle*, Studentlitteratur, Lund, 1997, s. 51.

²⁰ Hirdman, Y., (1997), s. 51.

²¹ Hirdman, Y., (1997), s. 53.

”kontrakt” emellan könen, som består av föreställningar om hur män och kvinnor ska vara - i arbete, språk, kärlek, till det yttre och så vidare.

Det finns dock inte *ett* sätt att agera vare sig man eller kvinna på. Hur det manliga könet kan konstrueras har sociologen R.W. Connell beskrivit i sitt banbrytande arbete *Masculinities*, i vilket konceptet *hegemonisk maskulinitet*²² presenteras. *Hegemoni* definieras som en ledarställning, och Connell menar att det finns ett dominerande mansideal i varje samhällstyp. Detta är abstrakta, och eftersträvangsvärda ideal för män, som anger ett sätt att vara rätt sorts man enligt rådande normer. Denna hegemoniska maskulinitet är, enligt Connell, överordnad all femininitet.

Schippers har använt Connells teori som utgångspunkt för att definiera *hegemonisk femininitet*, och utveckla de variationer på femininitet hon menar ingår däri. I *Recovering the feminine other: masculinity, femininity, and gender hegemony* pekar Schippers på hur de möjliga maskuliniteterna och femininiteterna är komplementära i förhållande till varandra; de maskulina är överordnade och de feminina är underordnade.²³ Hon understryker, som Connell, att hegemonisk maskulinitet såväl som femininitet är just idealbilder – det är inte många som de facto uppfyller dem. De är dessutom historiskt föränderliga, och de återverkar inte bara på individens sätt att förhålla sig till idealet, utan även på samhället i stort:

In the on-going process of recurring patterns of social practice, the quality content of masculinity and femininity becomes not just the gender identities or gender displays of individuals, but also, and perhaps more importantly, a collective iteration in the form of culture, social structure, and social organization.²⁴

Hegemonisk manlighet menar hon inkluderar egenskaper som fysisk styrka, våldskapacitet och auktoritet, och kvinnlig hegemoni inbegriper bland annat fysisk sårbarhet, ovilja att ta till våld och anpassningsförmåga. Eftersom individer och samhällen använder maskulinitet och femininitet som en logisk grund för handlings- och tankemönster, institutionaliseras skillnaderna mellan könen och den manliga överordningen legitimeras. Schippers liksom Hirdman diskuterar således ett isärhållande i det hierarkiska genussystemet.

De femininiteter som inte ingår i idealfemininiteten, den hegemoniska, och därmed inte stödjer den maskulina överordningen, är enligt Schippers icke-önskvärda, så kallade *pariafemininiteter*. Dessa hotar på olika sätt och i olika grad rådande genusmaktordning, och

²² Connell, Raewyn, *Maskuliniteter*, 2. uppl, Daidalos, Göteborg, 2008.

²³ Schippers, M., (2007 (1):36), s. 91.

²⁴ Schippers, M., (2007 (1):36), s. 86.

hon exemplifierar med kvinnor som är lesbiska, för sexuellt utmanande eller för aggressiva.²⁵ Då Schippers menar att de flesta verklighetens kvinnor inte uppfyller bilden av hegemonisk femininitet, kommer de att befinna sig i ett spektrum av möjliga positioner i ordningen under denna, och utgöra någon form av pariafemininiteter. I vilken mån *DV* uppvisar hegemonisk femininitet eller pariafemininitet enligt Schippers teori i konstruktionen av yrkeskvinnan kommer att framgå av min undersökning.

Ett ytterligare perspektiv som är av intresse för min studie är professorn i engelska Sherrie A. Inness' undersökning av femininitetskulten i modetidningar, *Pretty tough. The cult of femininity in women's magazines*. Hon konstaterar där att modemagasinet, som *Vogue*, *Vanity Fair* med flera, är fulla av vackra, feminina och smäckra kvinnor – men aldrig tuffa. Hon påpekar att och dam- och modetidningar är den enda populärkulturella produkten som förändras efter hur kvinnors verklighet förändras, som är skrivna mestadels av kvinnor för kvinnor, och som handlar om kvinnor och kvinnors vardagsliv. Just på grund av dessa omständigheter, menar Inness, kan damtidningarna visa hur kvinnor konstruerar sina identiteter i linje med rådande femininitetsnormer, och menar att "...they play an important role in helping to formulate gender in our culture".²⁶ Hon implicerar också att modemagasinet kan förflytta gränserna för vad som anses acceptabelt. Inness är dock tydlig med att så länge tidningarnas huvudsyfte är att sälja så många i den konstruerade femininiteten ingående element som möjligt (via annonser och innehåll), kommer de att vara fientliga mot kvinnor som visar upp femininiteter bortom tidningarnas. Hon bekräftar också Schippers karakteristik av hegemonisk maskulinitet, som i den här typen av tidningar kopplas ihop med auktoritet, prestige och makt, samtidigt som hegemonisk femininitet sammankopplas med mjukhet, ömtålighet och frånvaro av makt.²⁷ Schippers och Inness tankar kan hjälpa mig att upptäcka vad som inkorporeras, eller *inte* inkorporeras, i bilden av yrkeskvinnan i *DV*.

1.4 Metod

För att besvara mina frågeställningar kring den bild av yrkeskvinnan som förmedlas i dampressen i 1960-talets *DV*, kommer jag att analysera källmaterialet med hjälp av kvalitativ innehållsanalys. Enligt Alan Bryman, professor i organisationsteori och sociologi, inbegriper

²⁵ Schippers, M., 2007(1):36, s. 94–95.

²⁶ Inness, Sherrie A., "Pretty tough: The cult of femininity in women's magazines, I: Carter, Cynthia & Steiner, Linda (red.), *Critical readings: media and gender*, Open Univ. Press, Maidenhead, 2004, s. 124.

²⁷ Inness, S. A., (2004), s. 123–127, 132.

en sådan analys ett sökande efter bakomliggande teman i det analyserade materialet.²⁸ På så vis strävar jag efter att urskilja återkommande mönster i tidningsinslagen. Historikern Eva Blomberg kallar arbetet med att sälla fram centrala tematiker ur ett omfattande textmaterial ”buljongmetoden”. Den handlar om att närläsa texter, att läsa om dem, att identifiera och kategorisera – allt på olika nivåer.²⁹ Blomberg liknar processen vid en reduktion, och det angreppssättet har hjälpt mig att tolka mitt material. Min undersökning kommer dessutom att ha vissa kvantitativa inslag.

Arbetet sker i flera steg, där alla kräver en öppenhet för justeringar vartefter jag tar mig in i källmaterialet. Det första steget handlar om att dokumentera och klassificera materialet med hjälp av ett schema, där jag noterar de variabler som kan hjälpa mig att besvara mina båda frågeställningar. Dessa är:

- **Uppgifter om yrken och yrkeslivet generellt:**
 - Vilka yrken och yrkeskategorier skildras?
 - Är yrkeskvinnan hel- eller deltidsarbetande (om det framgår)?
 - Vilket ansvar för hemarbetet har hon, och vilken eventuell support får hon? (ensam ansvarig, hjälp av make, barn, hemhjälp, barnflicka, daghem etc.)?
 - Vilka hinder och möjligheter för förvärvsarbete diskuteras?
- **Konstruktion av femininitet:**
 - I vilken domän befinner sig den skildrade kvinnan (arbetsplats, hem etc.)?
 - Vad är huvudfokus i texten? Vilka övriga teman förekommer?
 - Hur beskrivs den porträtterade kvinnan? Vilka karaktärsdrag lyfts fram? Vilka ord och uttryck används?
 - Vilken roll betonas (yrkeskvinnan, husmodern, make etc.)?
 - Vilken femininitet konstrueras i beskrivningen av yrkeskvinnan med hänsyn till ovanstående variabler? Rör den sig inom ramen för den hegemoniska femininiteten? Handlar det om pariafemininitet eller någonting emellan dessa båda positioner?

Ur detta schema kommer jag sedan att sälla fram yrken, yrkeskategorier, roller, nyckelord och teman. För att definiera vilken femininitet som konstrueras i respektive artikel, kommer jag att använda nedanstående tre kategorier. Dessa är baserade på Schippers två kategorier, men i

²⁸ Bryman, Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder*, Upplaga 3, Liber, Stockholm, 2018, s. 677–678.

²⁹ Blomberg, Eva & Niskanen, Kirsti (red.), *Arbete & jämställdhet: förändringar under femtio år*, 1. uppl., SNS, Stockholm, 2013, s. 41–42.

min tillämpning utbyggd med en mellankategori för att jag ska kunna fånga nyanser i det mångfacetterade materialet:

1. Hegemonisk femininitet

2. Acceptabel femininitet

3. Pariafemininitet

För varje kategori definierar jag med hjälp av Schippers och Inness, samt källmaterialet i sig, egenskaper eller kännetecknen. Det här blir förstås delvis subjektiva bedömningar, men jag bedömer inte endast hur varje kvinna per sig framställs, utan också hur beskrivningen av dem förhåller sig till hela materialet. Schippers har i sin teori, som nämnts, endast två positioner; hegemonisk femininitet och pariafemininitet.³⁰ Hon uttrycker dock att det är mycket få kvinnor som faktiskt uppfyller den hegemoniska femininiteten, utan de fyller snarare någon position i ett spektrum mellan denna och pariafemininitet.

Det tre tillämpade positionerna med kännetecken är:

- **Hegemonisk femininitet:** Idealbilder av kvinnor som underordnade manligheten. Utmärkande egenskaper är fysisk sårbarhet, ovilja att ta till våld, eftergivenhet, omsorgsinriktning, mjukhet, skönhet, ömtålighet, frånvaro av makt.
- **Acceptabel femininitet:** Konstruktioner av femininitet som huvudsakligen rör sig inom hegemonisk femininitet, men har några kännetecken som kan närma sig pariafemininitet. Dessa balanseras då av andra drag från den första kategorin.
- **Pariafemininitet:** Femininiteter som inte stödjer manlig överordning, eller utmanar den. Kvinnor som är lesbiska, sexuellt utmanande, för aggressiva, tuffa, auktoritära, prestationsinriktade, eller innehar prestige och makt.

Det handlar hela tiden om att belägga konstruktion av femininiteter, inte faktiska egenskaper. Innehållet i vad som betraktats som hegemonisk femininitet kan också komma att förändras under den undersökta perioden.

³⁰ Schippers, M., (2007(1):36), s. 95.

1.5 Forskningsläge

Veckopress erbjuder ett rikhaltigt material med texter i många genrer. Forskare från många olika discipliner har intresserat sig för det som källmaterial, men veckopressen är trots det inte särskilt beforskad. Ett fokus på 1960-talet snävar ytterligare in antalet studier. För att närma mig mitt eget undersökningsområde, framställningen av yrkeskvinnan i *DV*, har jag tagit del av forskning om dampress, veckotidningar och annan populärkultur, hemmafruar, kvinnans olika roller och hur femininiteter kan konstrueras.

Med studien *Fruar & damer* beträder presshistorikern Margareta Berger 1974 ny mark. Hon upptäcker potentialen i veckopress som källa, och menar att den utgör ”ett stort och unikt material med meddelanden från läsarnas – alltså från stora befolkningsgrupper – verkligheter”.³¹ Hon undersöker vilka kvinnoroller, däribland yrkeskvinnans, som framkommer i *Husmodern* och *Idun*, under ett antal år mellan 1930 och 1971. Hon konstaterar att yrkeskvinnor i *Idun* väckte känslor och debatt under undersökningens tidigare period, men att de blivit mera vardagsmat under 1960-talet. Berger låter en personalkonsulents uttalande i en artikel 1961 illustrera detta: ”Personalkonsulenten påpekade vemodigt att på hennes tid – på 30–40-talen – var det en modesak för en flicka att ha yrke och utbildning, men att nu, i utbildningens och chansernas tidevarv, tycks det var en modesak att ha kärlek och äkta män.”³²

Journalisten Gullan Sköld studerar i sin avhandling *Från moder till samhällsvarelse: vardagskvinnor och kvinnovardag från femtiotal till nittiotal i familjetidningen Året runt* (1998) de olika kvinnorollerna som de framstår i denna familjetidning. Den roll som väger tyngst i materialet är moderns³³, men Sköld noterar också hur yrkeskvinnans framtoning och diskussioner kring den rollen uttrycks, genom ett antal nedslag mellan 1955 och 1995. Hon kan konstatera att det sker en förskjutning mellan husmoders- och yrkesrollen under perioden. Sköld konstaterar att under året 1968 går hemmafru-yrkeskvinna-debattens vågor höga, och att det då fortfarande ges uttryck för en allmän ovilja mot att små barn ska vistas på daghem. Det pågår också under det året en veritabel maktkamp mellan yrkeskvinnor och hemmafruar i *Året Runts* läsarspalter.³⁴ Sköld noterar en rörelse från ett dominant betonad moders- och husmorsroll 1955, till ett starkare yrkeskvinnoideal 1968 och framåt. Från 1968 framträder

³¹ Berger, M., (1974), s. 9.

³² Berger, M., (1974), s. 197.

³³ Sköld, Gullan, *Från moder till samhällsvarelse: vardagskvinnor och kvinnovardag från femtiotal till nittiotal i familjetidningen Året runt*, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation - JMK, Univ., Diss. Stockholm: Univ. Stockholm, 1998, s. 334.

³⁴ Sköld, G., (1998), s. 137–138.

yrkeskvinnor, ibland i maktpositioner, oftare i tidningen.³⁵ Sköld skildrar också hur kvinnoidealet blir mer problematiserat under året; konflikter kring, men också stöd för yrkeskvinnorna synliggörs bland läsarna.³⁶ Sköld gör antagandet att *Året Runts* redaktion eftersträvat att balansera olika läsaes åsikter kring kvinnorollerna, för att varken stöta bort gamla läsare eller missa nya.³⁷ Hennes tidningsstudie blir en berättelse om kvinnans väg från hemmet till samhället.

Populärkultur i annan form, men med kvinnosynen i fokus, behandlar medie- och kommunikationsvetaren Madeleine Kleberg 1999 i avhandlingen *Skötsam kvinnosyn. Hem- och familjereportage i svensk TV åren 1956–1969*. Hon menar att televisionens sätt att skildra kvinnor under perioden är intressant då mediet hade stor genomslagskraft, men också för att den reklamfria dåtidens programproduktion ”skulle stå i allmänhetens tjänst fri från inflytande av partsintressen”.³⁸ I den granskning hon gör av program i framför allt tv:s hem- och familjesektion blir det ändå uppenbart att programmen genomgående har en konservativ familjesyn, och att de med självklarhet skildrar kvinnan som ansvarig för hem och barn. Hon konstaterar också att flertalet medarbetare vid Sveriges Radio hade en mer radikal syn på arbetsfördelning än vad publiken hade – men den senare fick styra utbudet. Tv sände dock ett antal program som skildrade yrkeskvinnor, däribland ett med titeln *Annorlunda yrkesval*, där icketraditionellt kvinnliga yrken presenterades. I takt med att kvinnorörelsen växte sig starkare blev dock den kvinnosyn televisionen representerade förlegad, konstaterar Kleberg, och fick ge vika för en mer problematiserande diskussion.³⁹

Folkloristen Lena Marander-Eklund undersöker finska hemmafruar i *Att vara hemma och fru. En studie av kvinnligt liv i 1950-talets Finland* (2014). Det gör hon med hjälp av intervjuer, men också genom att granska bilden av hemmafruar i veckotidningar (svenska *Femina* och *Hemmets Veckotidning*). Hon skildrar även förvärvsarbete kontra livet som hemmafru, men konstaterar att i hennes material ställs de inte mot varandra i någon större utsträckning.⁴⁰ Hon noterar att kvinnorna ofta yrkesarbetade innan de fick barn, och ibland återinträdde i yrkeslivet när barnen var större. Hemmafruar kunde också delta i yrkeslivet genom att arbeta på tider då barnen inte behövde tillsyn, som kvällar och nätter. För att

³⁵ Sköld, G., (1998), s. 143.

³⁶ Sköld, G., (1998), s. 146–166.

³⁷ Sköld, G., (1998), s. 32.

³⁸ Kleberg, Madeleine, *Skötsam kvinnosyn: hem- och familjereportage i svensk TV åren 1956–1969*, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation - JMK, Univ., Stockholm, 1999, s. 87.

³⁹ Kleberg, M., (1999), s. 185, 188, 290.

⁴⁰ Marander-Eklund, Lena, *Att vara hemma och fru: en studie av kvinnligt liv i 1950-talets Finland*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 2014, s. 221.

förvärvsarbete i någon form krävdes genomgående anpassningar till övriga familjen.⁴¹ Till skillnad från i Sverige vid samma tid diskuterades inte deltidsarbete i någon större utsträckning. Andelen förvärvsarbetande kvinnor var dessutom betydligt högre i Finland än här, som en följd av att kvinnor där vant sig vid att förvärvsarbete under kriget.⁴² Marander-Eklund konstaterar att i många av de intervjuade hemmafruarnas livsberättelser framkommer en viss bitterhet över att de inte hade möjlighet att delta i yrkeslivet.⁴³

Severinsson tillämpar i *Moderna kvinnor. Modernitet, femininitet och svenskhet i svensk veckopress 1920–1933* (2018) Schippers teori om hegemonisk femininitet på hur bilden av ”den moderna kvinnan” konstrueras, och utvecklas, i svenska veckotidningar under nämnda period. Den unga generation som utgjorde de moderna kvinnorna var självförsörjande och njutnings- och konsumtionsstarka – och dessutom, som Severinsson visar, väl synliggjorda i veckopressen.⁴⁴ Hon beskriver hur dessa kvinnor ibland kan röra sig på gränsen till pariafemininitet; helt säkert i de fall då de både genom handlande och utseende rör sig på männens domäner. Rätt sorts utseende kan dock rädda en kvinna som i någon mening beter sig som en man.⁴⁵ Veckopressens roll var här att göra den moderna kvinnan hanterlig och begriplig, genom att konstruera en femininitet som kunde betraktas som acceptabel, menar Severinsson.⁴⁶ Att beskriva hur detta går till i 1960-talets *DV* i relation till yrkeskvinnan och yrkeslivet blir en uppgift för min undersökning.

2 HISTORISK KONTEXT

För att förstå källmaterialet och för att kunna göra analysen på ett relevant sätt är det viktig med en förankring i de förutsättningar och föreställningar som påverkade kvinnor och yrkeskvinnor under 1960-talet, och närmast föregående årtionden.

2.1 Hemmafruar och enförsörjarideal

1940- och 50-tal har kallats ”hemmafruns årtionden”; antalet icke förvärvsarbetande kvinnor pendlar under perioden mellan en och två miljoner, en siffra som varken förr eller senare nått till de nivåerna.⁴⁷ Begreppet hemmafru började användas under 1930-talet, då

⁴¹ Marander-Eklund, L., (2014), s. 221, 228–229, 235.

⁴² Marander-Eklund, L., (2014), s. 232, 267.

⁴³ Marander-Eklund, L., (2014), s. 250.

⁴⁴ Severinsson, E.; (2018), s. 20, 53.

⁴⁵ Severinsson, E., (2018), s. 73.

⁴⁶ Severinsson, E., (2018), s. 92.

⁴⁷ Carlstedt, Gunilla & Forssén, Annika: "Kvinnor under hemmafruns årtionden", *Häften för Kritiska studier*. 2003, 36 (03), s. 37.

borgerlighetens hemmafruideal fick spridning även till arbetarklassen. Arbetslösheten var då stor, och för att inte kvinnorna skulle ta arbete från männen var det praktiskt att omfamna ett sådant ideal.⁴⁸

Definitionen på en hemmafru är, enligt *Nationalencyklopedin*, en ”gift kvinna som arbetar oavlönat i hemmet och som försörjs av sin make”.⁴⁹ Motsatsen är en kvinna som utför avlönat arbete utanför hemmet. De statistiska uppgifterna på antalet icke förvärvsarbetande kvinnor är dock i någon mån en officiell konstruktion – många kvinnor hade obetalda eller illa betalda uppdrag parallellt med hemarbetet, ibland tillfälliga. Det man idag skulle klassa som föräldraledighet eller arbetslöshet syns inte i statistiken, eller kvinnors arbete på familjelantbruk eller som småföretagarhustrur. Läkarna Gunilla Carlstedt och Annika Forsén poängterar att det faktum att kvinnor registrerades som hemmafruar i den officiella statistiken snarare är ett uttryck för den tidens idealuppfattning om kvinnors plats i samhället, än en verklig bild av deras arbetsinsatser.⁵⁰ Men för många, särskilt i arbetarklass, var hemmafrun fortfarande ett ouppnåeligt ideal – det fanns helt enkelt inte ekonomiskt utrymme för en sådan i alla familjer. Idealet levde dock så starkt att det under hemmafruns årtionden förekom ett antal hushållsskolor runtom om i landet. Där tränades unga flickor för att, som historikern Eva Helen Ulvros påpekar, bli ”perfekta mödrar och ett gott parti på äktenskapsmarknaden”⁵¹ – i praktiken blivande hemmafruar. En man som hade råd att ha en hemmafru betraktades med respekt – en riktig försörjare. Enförsörjaridealet innebar att en lön förväntades räcka till en hel familj, och att fördelningen av arbetet då var självklar; det var mannen som skulle ha en inkomst och kvinnan som ansvarade för hem och barn.⁵²

Under samma period ökade också intresset för hur arbetet i hemmen utfördes. Hemmets forskningsinstitut grundades 1944, för att genom forskning och konsumentupplysning verka för att rationalisera hushållsarbetet och höja statusen på det.⁵³ Utvecklingen av maskiner för att underlätta arbetet i hemmen, så som dammsugare, kylskåp och tvättmaskin, gick i hög hastighet.

⁴⁸ Carlstedt, G. & Forssén, A., (2003), s. 38.

⁴⁹ *Nationalencyklopedin* (NE), <https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/hemmafru>.

⁵⁰ Carlstedt, G. & Forssén, A., (2003), s. 37.

⁵¹ Ulvros, Eva Helen, ”Ni ska bli ett gott parti”, I: Den dolda kvinnomakten: 500 år på Skarhults slott, s. 117–137, 2014, s. 120.

⁵² Carlstedt, G. & Forssén, A., (2003), s. 38.

⁵³ Isacson, Mats: ”Arbetets skiftande villkor”, I: Geijerstam, Jan af (red.), *Industriland: tolv forskare om när Sverige blev modernt*, Premiss, Stockholm, 2008, s. 64.

2.2 Efterfrågan på kvinnlig arbetskraft, men också hinder

Idealet med en försörjare per familj stod dock allt mindre i samklang med omvärldens efterfrågan på arbetskraft. Under efterkrigstiden upplevde Sverige en ekonomisk expansion, som ledde till ett stort arbetskraftsbehov. Därmed blev kvinnorna intressanta som arbetstagare, och hemmafruar uppmuntrades att söka sig ut i yrkeslivet.⁵⁴ Men kvinnorna kom, noterar författaren och debattören Jan af Geijerstam, ut till en könsuppdeldad arbetsmarknad, och fick främst anställning inom sjukvård, omsorg, skola, handel och på restauranger.⁵⁵ Från 1960-talet blev tvåförsörjarmodellen allt mer etablerad i alla samhällsskikt.⁵⁶

Ett heltidsarbete innebar år 1960 45 timmars arbetsvecka.⁵⁷ Eftersom utbyggnaden av barnomsorgen tog fart först på 1970-talet, blev bristen på praktiska lösningar för den ett reellt hinder för kvinnors inträde på arbetsmarknaden. Med den kvardröjande synen på kvinnan som moder och hemvarelse lades ansvaret för barnen på henne. Historikern Yvonne Hirdman påpekar att barnomsorgsfrågan till en bit in på 1960-talet fortfarande betraktats som en kvinnofråga istället för som en arbetsmarknads- och samhällsfråga.⁵⁸ Det var förekomsten av deltidsarbete som möjliggjorde den kraftiga expansionen för kvinnor på arbetsmarknaden, fastslår sociologen Margareta Gisselberg.⁵⁹

De stora löneskillnaderna mellan män och kvinnor utgjorde också en broms för att locka fler kvinnor i arbete. 1960 slöt SAF och LO ett avtal om att slopa de tidigare speciella kvinnolönearrangeringarna.⁶⁰ Samma år befann sig 38% av de arbetsföra svenska kvinnorna i förvärvsarbete, men tio år senare, 1970, hade den delen ökat till 60%.⁶¹

Som ett negativt incitament fungerade även *sambeskattningen* av äkta makar. Den innebar att makarnas båda inkomster lades ihop, vilket resulterade i en ökad marginalskaft. Denna beskattningsform kom att gynna familjer med hemmafruar, och missgynna

⁵⁴ Edgren, Monika, "Diskriminering av kvinnor: om nödvändigheten av ett intersektionellt och normkritiskt perspektiv", *Arbete & jämställdhet: förändringar under femtio år/ Eva Blomberg, Kirti Niskanen (red.)*, 2013, s. 113.

⁵⁵ Geijerstam, Jan af Andersson: "Inledning. Sverige och den högindustriella epoken", I: Geijerstam, Jan af (red.), *Industriland: tolv forskare om när Sverige blev modernt*, Premiss, Stockholm, 2008, s. 16–17.

⁵⁶ Löfström, Åsa, 'Kvinnor, barn och politik.', *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2001 (22:3/4), s. 85–100, 2001

⁵⁷ Nyberg, Anita, "Hur gick det sen?: femtio år av sysselsättning och arbete", *Arbete & jämställdhet: förändringar under femtio år*, 2013, s. 59.

⁵⁸ Hirdman, Y., (2001), s. 253.

⁵⁹ Gisselberg, M., (1986), s. 89.

⁶⁰ Göransson, Anita, "Bröd och rosor: lönearbete och kvinnliga strategier", *Historisk tidskrift (Stockholm)*, 1987 (107), s. 81. Kvinnolönearrangeringarna angav med arbetsmarknadens parter överenskomna specifika, jämfört med män, lägre löner till kvinnor.

⁶¹ Tolvhed, Helena, *Nationen på spel: kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948–1972*, h: ström - Text & kultur, Umeå, 2008, 154.

yrkesarbetande kvinnor. Arbetarfamiljer kunde dock tjäna på sambeskattning, så länge makans inkomst var relativt låg. Under 1960-talet pågick en skattepolitisk debatt i frågan, där en alternativ skatteform, *särbeskattning*, debatterades. Genom den skulle man och fru betraktas som separata ekonomiska individer. Sambeskattningen avskaffades dock först 1971. Diskussionerna i frågan ställde till en början män mot kvinnor, men så småningom gled intressekonflikten över till att skapa en skiljelinje mellan kvinnor: hemmafruar mot yrkeskvinnor.⁶² Som historikern Christina Florin poängterar blev särbeskattningen för yrkeskvinnorna en fråga om oberoende från männen, såväl som en ekonomisk fråga. Men för motståndarlägret var frågan också angelägen: ”För hemmakvinnorna gällde det att försvara en livslång identitet i hem och familj. De hade investerat och satsat sitt liv i ett familjekapital som inte längre var räntabelt”.⁶³

2.3 Yrkeskvinna eller inte – många åsikter

Debatten om kvinnors olika roller, inom eller utanför förvärvsarbete, fick fart med Alva Myrdals och Viola Kleins rapport *Kvinnans två roller* 1957. De underströk i den kvinnans dubbla funktioner, med både barnafödande och förvärvsarbete. När barnen var tillräckligt stora skulle kvinnorna återvända till arbetslivet enligt dem. De krävde inte jämlika möjligheter, varken i hemmet eller på arbetsmarknaden, utan accepterade manssamhällets villkor.⁶⁴ Att plädera för en dubbel kvinnoroll var tämligen okontroversiellt, men den synen på ansvarsfördelning mellan man och kvinna motsades med revolutionär kraft av författaren och debattören Eva Moberg 1961, med hennes debattinlägg *Kvinnans villkorliga frigivning*. Med det krävde hon att mannen skulle ta sin del av ansvaret för hem och barn, att barnomsorgen skulle byggas ut och att äktenskapet skulle avskaffas som ”försörjningsinrättning”.⁶⁵ Hon ställde sig kritisk till att diskutera dubbla roller, då det gav uttryck för att kvinnans huvudgift var barnavård och hushåll. Hon poängterade istället att ”både män och kvinnor har en huvudroll, den som människor”⁶⁶ och att barnomsorgen var bägge föräldrarnas ansvar. Detta var för tiden radikalt.

Begreppet ”könsroll” dök upp i debatten 1962, och diskussionen om kvinnans roller, och

⁶² Florin, Christina, ”Skatten som befriar: hemmafruar mot yrkeskvinnor i 1960-talets särbeskattningsdebatt”, *Kvinnor mot kvinnor.*, 1999, s.108–109, samt Ohlander, Ann-Sofie & Strömberg, Ulla-Britt, *Tusen svenska kvinnoår: svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid*, Rabén Prisma, Stockholm, 1996, s. 184.

⁶³ Florin, C., (1999), s.133.

⁶⁴ Du Rietz, Anita, *Myten om jämställdhet i välfärdsstaten*, City Univ. Press, Stockholm, 1994, s. 41, samt Gisselberg, M., (1986), s. 42.

⁶⁵ Moberg, Eva, ”Kvinnans villkorliga frigivning”, I: *Prima materia: texter i urval.*, 2003, s. 19.

⁶⁶ Moberg, E., (2003), s. 15.

därmed också om särbeskattning, blev en huvudfråga i könsrollsdebatten. Hemmafruarna försvarades med kraft av riksdagsledamoten Nancy Eriksson i stridsskriften *Bara en hemmafru* 1964. Hennes huvudargument för hemmafruarnas existens, och mot förvärvsarbetande kvinnor, var den dåligt utbyggda barnomsorgen.⁶⁷ Hon rörde upp heta känslor under en period, men mot slutet av 1960-talet var det ändå de välutbildade yngre kvinnorna, som pläderade förvärvsarbete för alla kvinnor, som fick tolkningsföreträde.⁶⁸ Journalisten Monica Boëthius riktade 1967 uppmärksamheten på det, enligt henne, samhällsekonomiska vanvettet med hemmafruar i *Har vi råd med fruar?* 1967: "Är det vettigt, är det ens rimligt? Att över hälften av de vuxna, friska, arbetsföra kvinnorna ägnar mestparten av sin tid åt att hålla ett litet hushåll gående från den ena dagen till den andra?"⁶⁹ Boëthius lösning var deltidsarbete för båda föräldrarna i kombination med daghem.⁷⁰

Som kvinna under 1960-talet var det förmodligen svårt att inte någon gång fundera över rollerna maka, mor och yrkesarbetande. Till alla de röster som uttryckte olika syn på saken, får även läggas kvinnornas egna, och att de som grupp socialiserats till att ta huvudansvar för hem och hushåll. Historikern Kjell Östberg pekar på kraften i den bilden: "Genom en sträng disciplinering från de tidiga flickåren har kvinnlighet och ansvar för barnen tvinnats samman."⁷¹ Hirdman framhåller också hur dominant den traditionella familjen som förväntad livsform var under decenniet, vilken enligt henne innebar "att flickorna inte tog sin utbildning på allvar, eller sitt arbete som sin livsuppgift".⁷² Även om kvinnorna behövdes i förvärvslivet, fanns fortfarande en dröm om den lyckliga familjen, och eftersom det i mångt och mycket alltjämt föll på kvinnornas lott att förverkliga den, fick de yrkesarbetande kvinnorna i praktiken dubbelt ansvar. Mannen var dessutom ofta negativt inställd till att deras hustrur förvärvsarbetade. Sociologen Edmund Dahlström, som studerat periodens syn på gifta kvinnors yrkesarbete, ser att männens attityd hängde samman "dels med hans allmänna familjerollförväntningar och synpunkter på socialt anseende och inflytande, dels med att han, så länge hon är helt hemarbetande, 'slipper ifrån' en del arbete i hemmet, han får bättre 'service'".⁷³ Marander-Eklund poängterar att det faktum att kvinnans make ofta motsatte sig

⁶⁷ Florin, C., (1999), s.133.

⁶⁸ Florin, C., (1999), s.131.

⁶⁹ Boëthius, Monica, *Har vi råd med fruar?: en ofullständig handbok i misshushållningens alla grenar*, Proprius, Stockholm, 1967, s. 47.

⁷⁰ Boëthius, M., (1967), s. 47.

⁷¹ Östberg, Kjell, "Inledning. Om systerskapets svårigheter", *Kvinnor mot kvinnor / redaktion: Christina, Lena Sommestad, Ulla Wikander.*, 1999, s. 10.

⁷² Hirdman, Y., (2001), s. 163.

⁷³ Dahlström, Edmund, 'Familjen och gifta kvinnors förvärvsarbete', *Kvinnors liv och arbete: Kvinnors liv og arbeid: svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem.*, 1962, s. 219.

att kvinnan inträdde i yrkeslivet relativt sällan tas upp i arbetssociologisk eller historisk litteratur.⁷⁴

Som tidigare nämnts var inte bara hemlivet könsuppdelat, utan även yrkeslivet. Egenskaper som ansågs typiska för ett kön fick stå som krav på eller beskriva arbeten det könet förekom mest i. Psykologen Stina Thyberg konstaterade i sin undersökning av näringslivets inställning till kvinnlig arbetskraft från 1962, att den könsuppdelning som rådde på arbetsmarknaden hela tiden befruktade sig själv. Hon beskriver fenomenet:

Kvinnor har mer servicessinne och tålamod, mindre saklighet och ansvarsvilja osv. Arbeten lämpliga för kvinnor kräver servicessinne och tålamod men inte saklighet och ansvarskänsla osv. Denna identifiering är tydligen så stark att det anses okvinnligt att ”klara” ett ”manligt” arbete (”det skulle i så fall vara en mycket manhaftig kvinna”) respektive omanligt att ”nöja sig med” ett ”kvinnoarbete”.⁷⁵

Thyberg noterade också att yrkesarbetande kvinnor utnyttjades dåligt som arbetskraft, avseende både utbildning och kapacitet. Gemensamt för yrkeskvinnorna var att de oftast hade rutinmässigt arbete, och att även de med längre utbildningar ofta utförde relativt okvalificerat sådant.⁷⁶

1960-talet var i stort en period av förändring och förhandling av kvinno- och mansideal: från hemmafru- och enförsörjarideal till tvåförsörjarideal. Män och kvinnor tvingades om inte göra upp med, så åtminstone förhålla sig till, förnyade ideal. Dampressen är förstås en del av den tidens medielandskap, som kunde påverka och förändra vilka normer och värderingar som reproducerades. Som tidigare nämnts fanns en strävan att täcka en mängd olika intressen som kunde beröra läsarna, däribland sociala frågor. *DV* upplevde 1966–67 en viss upplagenedgång, som förklarades med att tidningen blivit för snarlik närmsta konkurrenten *Femina*. För att öka försäljningen tillsattes en grupp redaktörer för att skapa en förnyad inriktning för tidningen, och deras arbete präglades tydligt av tidens radikala idéströmningar. Resultatet blev en tidning med betydligt mer socialt engagemang, men när denna förnyade tidning mötte läsarna, var de ointresserade. I linje med resultaten av Klebergs⁷⁷ studie av svensk tv, konstaterar M. Larsson att läsarna var mer traditionellt inriktade än tidningens debattörer. Resultatet blev ett snabbt chefredaktörsskifte, mitt under 1968, och en uttalad önskan från förlaget att återföra tidningen till tidigare utformning.⁷⁸

⁷⁴ Marander-Eklund, L., (2014), s. 233.

⁷⁵ Thyberg, Stina, ”Företagen och den kvinnliga arbetskraften”, I: *Kvinnors liv och arbete: Kvinnors liv og arbeid: svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem.*, 1962, s. 541.

⁷⁶ Thyberg, S., (1962), s. 528.

⁷⁷ Kleberg, M., (1999), s. 188.

⁷⁸ Larsson, M., (2003), s. 123–127.

3 KVINNORNA OCH YRKESLIVET

Jag kommer nu att redovisa mina resultat med en disposition som förhåller sig till mina forskningsfrågor. Den första frågan besvaras i avsnitt 3.1 och 3.2 (se även bilaga 1 och 2), med fokus på vilka yrken som skildras i *DV*, samt på skildringar av möjligheter och hinder för kvinnors förvärvsarbete. Därefter undersöker jag i 3.3 vilka femininiteter som konstrueras i mitt källmaterial.

3.1 Yrken som representeras i *DV*

En del av bilden av yrkesarbetande kvinnor i *DV* utgörs av *urvalet* presenterade kvinnor och yrken – och vad som *inte* presenteras. Jag börjar med att undersöka vilka yrken som skildras, och om det sker någon förändring under decenniet. I de kvantitativa inslagen räknar jag det yrke(n) som presenteras per artikel, inte antal individer som representerar det. Jag räknar inte heller samma kvinna mer än en gång per år. En person kan dessutom inneha mer än ett yrke.

De yrken som representeras i källmaterialet är, fördelat på de fem åren under 1960-talet, förtecknade i bilaga 1. Vid en granskning yrke för yrke går det att konstatera att *skådespelaryrket* är det enskilt vanligast förekommande. Detta är förstås ingen slump, då skådespelare även uppfyller kriteriet ”kändis”, som är en viktig ingrediens i *DV*; Larsson konstaterar att *DV* ibland skämtsamt kallades ”*Damernas Flärd*”.⁷⁹ Skådespelare läsaren får möta är några av de riktigt stora, med internationella karriärer: Ingrid Bergman, Ingrid Thulin och Anita Ekberg som exempel. I dessa fall är artiklarna mer av kändisreportage till sin karaktär, än vad fallet är för främst nationellt aktiva skådespelare. Bland de senare återfinns till exempel Harriet Andersson, Inga Tidblad, Christina Schollin och Monica Nielsen. De flesta av de här namnen återkommer i flera artiklar. I majoriteten av skådespelarporträtten är fokus i texten just yrkesutövandet. Ofta omvittnas skådespelarnas dedikation och seriositet. Texterna framhåller gärna deras hårda arbete, som när en artikel om Signe Hasso inleds med: ”Klockan är fyra på morgonen och Signe Hasso läser en ballad”.⁸⁰ Inga Tidblad vittnar om att ”för mig är teatern ett kall”,⁸¹ och om Ingrid Bergman sägs det att ”hon fordrar alltid det yppersta av sig själv”.⁸² Anita Björk ger röst åt yrkeskvinnan i en intervju: ”Det är resultatet av mitt jobb jag vill visa, inte hur jag lever privat, det är ju oväsentligt”.⁸³ Att det inte alltid är glamoröst att vara skådespelare får Gunnel Lindblom vittna om när hon efter ett försök till

⁷⁹ Larsson, M., (2003), s. 122.

⁸⁰ *Damernas Värld*, 1964:19, s. 14.

⁸¹ *Damernas Värld*, 1962:49, s. 105.

⁸² *Damernas Värld*, 1960:44, s. 28.

⁸³ *Damernas Värld*, 1960:3, s. 8.

internationell karriär återvänder till Sverige ”då det inte kommer några bra förslag”.⁸⁴ Oftast skildras skådespelarna med respekt – med ett stort undantag: Anita Ekberg. Att hon är ekonomiskt framgångsrik som få andra svenska skådespelare erkänns visserligen, men *DV* är kritisk till hennes talanger i yrket: ”Många tutar i Anita att hon är ’världens största skådespelerska’” men att ”ett gott betyg åt Anita är dock att hon inte tror det själv. [...] Hon vet också att det först och främst är hennes skönhet och sex som beundras och betalas”.⁸⁵ Skådespelares dedikation och skicklighet tycks röna större uppskattning från *DV*-skribenterna än inkomster i miljonklass.

När jag samlar de enskilda yrkena i kluster eller bredare yrkesområden, är det tydligt en dominans i vad jag kategoriserar som *kreativa eller konstnärliga yrken* (se bilaga 2) genom decenniet. Här ingår, förutom skådespelare, yrken som sångare, musiker, författare, regissör, dansös, fotograf, konstnär och inredningsarkitekt. Det här är yrken som i de allra flesta fall är oproblematiska att visa upp i en damtidning. Tolvhed noterar att det inom sportens värld finns motsvarande okontroversiella sporter: konståkning, simhopp och gymnastik, och menar att detta var aktiviteter som ”uppfattades som förenliga med normer för kvinnlighet och lämpade sig väl för iscensättning av en medelklassnormerat behagfull och elegant femininitet”.⁸⁶ Detta tycks stämma väl även för gruppen av kreativa och konstnärliga yrken som skildras i *DV*. För en del av dem tycks dessutom skönhet vara förgivettagen i yrket, och den poängteras ofta både i text och bild (se 3.3.2).

Kvinnor med *mode* som yrke presenteras också med jämna mellanrum, och det gäller då allt från designers, mannekänger till modeförsäljare på olika nivå. I en tidning med uttalad modeprofil, och med läsare som förmodas intresserade av mode, är detta knappast förvånande.

Totalt sett har också yrken som kan tillföras kategorin *media och journalistik* en hög representation, med toppar åren 1966 och 1968. I den här kategorin förekommer bland andra journalister, programledare, scripta, producent, tv-hallåa, nyhetsuppläsare, samt ”PR-kvinna”.⁸⁷ Återigen är flit och dedikation närvarande i beskrivningarna av yrkeskvinnorna. Scriptan Marianne Bergström beskrivs som så oerhört effektiv att hon, även vid intervjutillfället under pågående semester, har med sig ”bandinspelaren i gröngräset”.⁸⁸ Den manlige skribenten slår vad om att hon kommer att vara tillbaka på arbetet innan semesterns slut, ”dirigerande detta

⁸⁴ *Damernas Värld*, 1966:38, s. 105.

⁸⁵ *Damernas Värld*, 1960:9, s. 13.

⁸⁶ Tolvhed, H., (2008), s. 159.

⁸⁷ Begreppet ”PR-kvinna” upprepas om två olika personer. *Damernas Värld*, 1966:21, s. 20, 1966:30, s. 56.

⁸⁸ *Damernas Värld*, 1960:34, s. 29.

manssamhälle som kallas Aktuellt redaktionen”.⁸⁹ Reportern Barbro Alving, signaturen Bang, skildras också som en kvinna med stor vilja och med kurage, i glimtar från hennes internationella krigskorrespondentinsatser. Hennes raka hållning som ogift mor på hemmaplan blir också ett vittnesmål om en kraftfull person.⁹⁰ Som pionjär beskrivs även journalisten Nina Estin, ”en djupt moralisk tvåbarnsmamma” och ansvarig utgivare för en då nylanserad sextidning för kvinnor.⁹¹ Även journalisten och debattören Eva Moberg (se avsnitt 2.3) porträtteras i artikeln ”Hon som var ’arga Eva’ – nu har hon blivit populär!”.⁹² I en artikel 1968 presenteras nio inflytelserika mediakvinnor, som en del av serien ”Kvinnorna i maktspelet”. Genomgående betonas i *DV* de kvinnliga mediearbetarnas möjligheter till påverkan.

Medieyrkena angränsar ofta till de kreativa och konstnärliga. Media är också en kategori, som, liksom den kreativa, innefattar en del kända ansikten. Tv-utbudet i Sveriges Television bestod fram till 1969 av en statlig tv-kanal⁹³, så tv-kändisarna kan förmodas ha en allmänt starkare igenkänningsfaktor än dagens. I dessa yrkeskategorier, liksom inom mode, förekommer det en hel del fria yrken. Då barnomsorgen inte var särskilt utbyggd under 1960-talet, var yrken som kunde skötas hemifrån eller med lite friare tider än arbete med kontorstider attraktiva för många kvinnor, som Gisselberg noterar.⁹⁴

En helt ny yrkesmöjlighet för kvinnor presenteras: *prästycket*. Det var först 1960⁹⁵ som det öppnades för kvinnor. *DV* skildrar hur en arbetsdag ser ut för en av de tre första kvinnliga prästerna i artikeln ”Telefon till nya pastorn: Gratulerar, Elisabeth!”, i vilken skribenten försäkrar att alla församlingsborna ger henne ”det varmaste välkomnande. Ingen utfrysning här inte!”. Elisabeth Sörle själv konstaterar i artikeln, att ett så krävande kall som prästens troligen inte går att kombinera med ett annat krävande kall – hustruns – och att hon därför troligen aldrig kommer att gifta sig.⁹⁶ Kvinnliga präster förekommer i ytterligare två artiklar, båda med fokus på yrket som sådant.⁹⁷

Som nya möjligheter för kvinnor framförs också vad som kallas ”siffersekreterare”, enligt notisen med titeln ”Nytt kvinnoyrke för f.d. hemmafruar”. Det sägs vara ett för Sverige

⁸⁹ *Damernas Värld*, 1960:34, s. 29.

⁹⁰ *Damernas Värld*, 1966:5, s. 25, 56, 59, 64, 66.

⁹¹ *Damernas Värld*, 1966:22, s. 26.

⁹² *Damernas Värld*, 1968:47, s. 32.

⁹³ Hadenius, S. & Weibull, L., (1999), s.181.

⁹⁴ Gisselberg, M., (1986), s. 89.

⁹⁵ Åkerblom, Annika, *När kvinnor fick rättigheter: Sverige 1700 till 2010*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009, s. 57.

⁹⁶ *Damernas Värld*, 1960:47, s. 32.

⁹⁷ *Damernas Värld*, 1962:44, och 1966:10.

helt nytt yrke, som innebär att siffersekreteraren arbetar med ”avancerade kalkylmaskiner”.⁹⁸ Läsarna får veta att en första utbildningskurs hållits ”i vilken många hemmafruar deltog”.⁹⁹ Kursen och arbetet anges vara ett bra sätt för hemmafruar med sifferintresse att komma tillbaka till förvärvsarbetet. Ett annat yrke, som också det presenteras som relativt nytt, är trafikvakt. Den intervjuade ”vackra lapplisan”¹⁰⁰ som får representera det, förklarar fördelarna; som kommunalanställd får hon räkna tjänsteår för pensionen och får ett helt års barnledigt.

Ett annat administrativt yrke som får betydligt mer utrymme är *sekreterarens*, men *DV* förhåller sig ambivalent till yrket. 1964 har tidningen två höggradigt positiva artiklar som marknadsför det. I den första artikeln, ”Lediga platser: Drömjobbet” är det positionen ”UD-kvinna” som skildras, det vill säga sekreterare på ambassader runt om i världen. Med det ges möjligheten till tjänstgöring utomlands, och artikeln är en anmodan till läsarna att skicka in en ansökan till UD. Det anges att det redan finns 380 UD-kvinnor runtom i världen, men att det ändå finns en stark efterfrågan på fler sådana. *DV* anger orsaken: ”Anledningen till att det finns så många lediga platser? Kärlek förstås. Flickorna gifter sig så ofta utomlands och blir hemmafruar”.¹⁰¹ Ett halvår senare slår man återigen ett slag för sekreteraryrket – nu inte bara på ambassader – med uppmaningen ”Vill ni räknas till Europas rikaste flickor?” Med entusiasm skildras där nittio flickor i tjugooårsåldern, nyss hemkomna efter praktik i England och Tyskland, som en sista del av en ettårig sekreterarutbildning. Fördelar med yrket sägs bland annat vara att efterfrågan på sekreterare bara väntas öka, att de får arbeta med människor, och att de kommer att ha ”råd med regelbundna besök hos damfrisörskan”.¹⁰² Återigen marknadsförs de goda utsikterna till giftermål: ”Statistiken säger att om fem år kommer 75 procent av de här nittio flickorna att vara gifta”.¹⁰³ Som med artikeln om UD-kvinnor är det tydligt att sekreteraryrket ses som ett alternativ för en viss fas i livet, den före ett giftermål. Två år senare, i artikeln ”I brännpunkten: Hemmafruar vill ni byta yrke?” avråder *DV* dock de hemmakvinnor som vill ut i förvärvslivet från att söka kontorsplatser. Dessa finns enligt arbetsgivarna inte i tillräckligt stor omfattning längre, och *DV* rekommenderar nu istället hemmafruarna att söka sig till verkligt efterfrågade yrken: inom vård och industri.¹⁰⁴ Tydligen har bilden av sekreteraren, med *DV* som en röst i en säkerligen

⁹⁸ *Damernas Värld*, 1962:18, s.10.

⁹⁹ *Damernas Värld*, 1962:18, s.10.

¹⁰⁰ *Damernas Värld*, 1962:45, s.18.

¹⁰¹ *Damernas Värld*, 1964:6, s. 8, 9, 60, 63.

¹⁰² *Damernas Värld*, 1964:36, s 17

¹⁰³ *Damernas Värld*, 1964:36, s 90.

¹⁰⁴ *Damernas Värld*, 1966:36, s 32.

större kör, blivit för väl marknadsförd. Men i december 1968 har *DV* en genomgång av hur tolv sekreterare i lika många länder lever: vad de tjänar, hur mycket de arbetar, nivån på avgifter för bostad, telefon, hårfrisörska med mera. Den tämligen värdsliga och pragmatiska genomgången i matrisform kompletteras med bilder på alla de tolv, välfriserade och välsminkade, unga kvinnorna i tjusiga miljöer.¹⁰⁵ På ytan är sekreteraryrket ett arbete som gör sig bildmässigt, och som nog förmodas locka *DV*:s läsare.

Ett uttryck för viljan att presentera nya möjligheter för kvinnor, och en anpassning till industrins efterfrågan på arbetskraft, framgår mycket tydligt i två artiklar 1966, som båda uppmanar kvinnor att söka sig till industrin. Den ena har jag refererat till ovan, och den föregicks några månader tidigare av en artikel med titeln ”Nya chanser för kvinnan!”. Artikeln marknadsför industriarbete till kvinnor på ett engagerat sätt. Det slås fast att verkstadsarbete är bättre avlönat än kontorsarbete, det sägs vara roligare och mer stimulerande, och ger möjligheter till vidareutbildning. Dessutom kan man ”faktiskt ha klädsamma overaller på jobbet”¹⁰⁶ och ”komma ut lika prydlig som kontorsflickan”¹⁰⁷ efter arbetsdagens slut. Kvinnor anges också redan vara väl rustade, då industriarbete jämförs med vanligt hushållsarbete, som är ”lika tungt som de flesta riktigt tunga jobben i industrin”.¹⁰⁸ Ytterligare argument pekar på att arbetaren är värdefull för industrin, och att det på tjänstemannasidan föreligger kommande rationaliseringar bland utbildad, kvinnlig arbetskraft. *DV* är tydlig i sin uppmaning till kvinnorna att välja en framtidsväg inom industrin genom att utbilda sig med korta kurser, och därmed kvalificera sig för de välbetalda klassiskt manliga yrkena. Att just utbildning är avgörande är tydligt: ”Låt inte kvinnorna bli ’gödsel’ åt den svenska industrin, som någon uttryckte det”.¹⁰⁹ Hela artikeln illustreras med en jättelik skiftnyckel, på vilken en jeansklädd, välsminkad kvinna med trätofflor sitter.

Icketraditionellt kvinnliga yrken, däribland tekniska, är annars inte vanligt förekommande bland de yrkeskvinnor som porträtteras i *DV*. ”Hon jobbar i kök” presenterar en ingenjör och företagare som är specialiserad på att rita kök: ”det roligaste hon vet är att bygga om gamla arbetsamma kök”.¹¹⁰ I ett bildrikt reportage får läsaren titta in hemma hos ”mamma arkitekten”, och studera hennes inredningslösningar.¹¹¹ I en kortartikel berättas om vardagen för en kartriserska på Väderlekstjänst. Om hennes intresse för väder och kartor

¹⁰⁵ *Damernas Värld*, 1968:52, s. 26, 27, 28, 29, 30, 31.

¹⁰⁶ *Damernas Värld*, 1966:18, s. 34.

¹⁰⁷ *Damernas Värld*, 1966:18, s. 34.

¹⁰⁸ *Damernas Värld*, 1966:18, s. 34.

¹⁰⁹ *Damernas Värld*, 1966:18, s. 34, 35, 94, 97, 103.

¹¹⁰ *Damernas Värld*, 1962:7, s. 8.

¹¹¹ *Damernas Värld*, 1960:4, s. 40, 41, 42, 43.

uttalar sig den manlige skribenten: ”Det kanske verkar lite förbryllande, det här. Det hör ju inte till vanligheten att unga svenska flickor oroar sig för nederbörden i Ryssland”.¹¹² I de här artiklarna blir själva den tekniska kompetensen avdramatiserad genom viss exotisering eller genom att knyta kvinnorna till kök och hem.

De yrken och sektorer som kvinnor framförallt blev yrkesverksamma inom under 1960-talet, sjukvård, omsorg, skola, handel och service¹¹³, är inte synliga i materialet i fas med hur de kan tänkas vara representerade hos läsarna. Sjuksköterskans situation är dock ett ibland förekommande inslag: vi får följa en sjuksköterskas slitsamma arbetsdagar i ”Två dagar med syster Anna. Nej vi är inga änglar men vi måste orka ändå”.¹¹⁴ I notisen ”Porträtt av en sjuksköterska”¹¹⁵ skildras den gamlas sortens respektingivande och vitstärkta sköterska, som var bättre på att bädda en säng än på teori, plikttrogen och sträng, och med en fullständig skepsis mot de nya, teoretiskt utbildade sköterskorna. *DV* ställer sig på den gamla sortens sida. Att det finns en strid inom yrket mellan traditionalister och förnyare blir också tydligt i ”Är syster antik?”¹¹⁶ i vilken *DV* på ett lika reaktionärt sätt som i den föregående artikeln tar ställning för den uniformsklädda, gamla typen sjuksköterskor. I ett medkännande reportage får läsaren följa och lära känna ett sjukvårdsbiträdes slit på jobbet och hemma som ensamstående till två barn. Kvinnan som skildras är en arbetsskadad för detta servitris, som omskolats till vårdbiträde – trots att hon hellre ville en gå en kurs för att bli svetsare. Det ansågs dock inte passa sig.¹¹⁷ I det här reportaget får läsarna en inblick i en vardag långt ifrån flärd – en del av det sociala engagemanget hos *DV*:s redaktion som M. Larsson skildrar under 1968.

Inom ramen för *DV* blir de yrken som uppvisas i någon mån en bild av yrkeskvinnor – en palett av möjligheter, och begränsningar. Det är inte långt borta att föreställa sig att de kreativa yrkena och mode- och mediayrkena även har en överrepresentation i andra dåtida populärkulturella kanaler, som tv, radio, och film. Med den genomslagskraft Kleberg¹¹⁸ noterar att populärkulturella medier besitter, förstärks bilden ytterligare av vad kvinnor kan arbeta med. På samma sätt blir de yrken som aldrig skildras i *DV* inte en del av det åskådliggjorda yrkesutbudet.

¹¹² *Damernas Värld*, 1960:31, s. 17.

¹¹³ Geijerstam, J.af, (2008), s. 16–17.

¹¹⁴ *Damernas Värld*, 1968:47, s. 18.

¹¹⁵ *Damernas Värld*, 1964:29, s. 4.

¹¹⁶ *Damernas Värld*, 1968:19, s. 18, 19, 82, 83.

¹¹⁷ *Damernas Värld*, 1968:31, s. 46, 47, 60.

¹¹⁸ Kleberg, M., (1999), s. 87.

De förändringar i urval och skildringar av yrken som går att urskilja i materialet, rör sig i två riktningar: dels försöker *DV* i viss mån anpassa sig till en verklig arbetskraftsefterfrågan. Detta syns i viss mån i skildringen av sekreteraryrket, men framförallt av hur tidningen marknadsför industriarbetets alla fördelar till sina läsare. Och dels kan man urskilja en betoning på yrkeskvinnor på ledande poster under de två sista åren, med en satsning på artikelserien ”Kvinnorna i maktspelet”.¹¹⁹ Sköld noterar en liknande tendens i *Året runt* 1968.¹²⁰

3.2 Yrkeslivet – hinder och möjligheter

Kvinnors deltagande i yrkeslivet skildras direkt och indirekt i källmaterialet i *DV*. Jag diskuterar det i kommande stycke ur tre aspekter: Den första handlar om arbetsdelning och barnomsorg, vilket i sin tur ger kvinnorna olika förutsättningar för i vilken omfattning och när de kan yrkesarbeta. Den andra rör arbetsmarknaden: ekonomiska faktorer, utbildning och efterfrågan. Den sista aspekten har med mentala föreställningar, hos kvinnorna och deras omgivning, att göra.

3.2.1 Arbetsdelning och barnomsorg

I mitt material kan jag urskilja ca 180 enskilda kvinnor. Av de utsagor som görs om det yrke de har (om arbetstid, kravnivå, karriärmöjligheter etc.), gör jag uppskattningen att cirka 140 av de presenterade yrkeskvinnorna arbetar heltid. Deltidsarbetande yrkeskvinnor bedömer jag vara 20 till antalet, men för övriga kan jag inte dra några slutsatser. Antalet skildrade heltidsarbetande kvinnor ökar något under de sista åren, för att vara nästan hundra procentig 1968. Detta är förstås inga absoluta fakta; det grundar sig på mina uppskattningar, samt vad som skrivs om personerna i fråga och vad de själva säger, implicit eller explicit. Ändå tycker jag det är noterbart, då det är känt att det inte fanns någon utbyggd barnomsorg vid den här tiden. Många av de kvinnor som skildras är, som tidigare noterats, kända personer med krävande arbeten – vilket innebär att det är heltidsinsatser som krävs av dem. Med tidningens profil ligger det i sakens natur att huvudparten av de skildrade kvinnorna är intressanta att berätta om på något sätt, och i min undersökning har jag valt ut de som är det i kraft av sitt yrke. Troligen korresponderar urvalet yrkeskvinnor i tidningen inte med de flesta läsarnas egna eventuella förvärvsarbeten.

1962 tar *DV* upp frågan om deltidarbete även för män. I notisen ”Deltid för nybliven

¹¹⁹ *Damernas Värld*, 1968:1, s. 16,17, 18, 19, 1968:2, s. 18, 19, 20, 21, 1968:3, s. 41, 42, 43, 1968:4, s. 41, 42, 43.

¹²⁰ Sköld, G., (1998), s. 143.

far?” konstateras det att detta inte vore ekonomiskt lönsamt, med tanke på sambeskattningen, men att ”det skulle ge er chansen att hålla kontakten med yrket och far möjligheten att umgås med sina barn”.¹²¹ Man ber samtidigt läsekretsen att via en kupong ange om de är för eller emot deltidsarbete för båda makarna. Några nummer senare redovisas resultatet: av de som skickat in sitt svar (antal uppges inte), anger 93% att de är för en möjlighet till deltid för både man och hustru. Uppgivet konstaterar artikelförfattaren dock att ”önskedrömmen om stimulerande yrkesarbete och trivsamt hemliv jämnt fördelad för man och kvinna måste förbli en önskedröm”, eftersom den med lägst lön får stanna hemma och sköta barnen.¹²² Kvinnan spås också se till att hennes dotter får bättre chanser än hon själv haft, genom att modern uppmuntrar dottern till yrkesutbildning. Texten avslutas i raljerande ton med en vision om hemlivet för dotterns blivande make: ”Han får en chans att bli hemmaman på deltid med berikande kontakt med barnen, trevligt pyssel, atmosfärskapande och allt det andra som anses göra hemmafruns roll så eftersträvansvärd”.¹²³ Här anas en bitterhet lik den Marander-Eklund beskriver hos de finska hemmafruarna, som sörjde ett uteblivet yrkesliv.¹²⁴

1968 tar *DV* upp ämnet deltid för män igen, i artikeln ”Har ni sett vad kärringen skriver?”. *DV* har skickat ut sin reporter på stan, och hon har med stora bokstäver skrivit ”Halvtid för män” på ett klotterplank på Sergels torg. Till de män som samlats riktar hon frågan ”God dag, skulle ni kunna tänka er att jobba halvtid, dela på arbetet där hemma, få tid för barnen, ge er fru en chans att komma ut i arbetslivet om hon har lust till det, ge upp er karriär?”.¹²⁵ Hon får svar som ”då skulle jag ju förstöra alla mina chanser i firman” eller ”jag är allt litet gammalmodig och tycker faktiskt att kvinnan är bäst lämpad att ta hand om barnen”. Dessa sägs behöva pappa ”mera när de ska lära sig saker sen, börja kicka fotboll, samla frimärken”.¹²⁶ En man har en annan åsikt – han skulle gärna ta halvtid men gör reflektionen ”...så länge inte männen kan få halvtid och kvinnan måste ta halvtidsjobb för att passa in i männens värld så finns det ingen likställighet”.¹²⁷ Journalisten konstaterar om sin aktivitet: ”Den här morgonen hade vi i tankarna lekt med en utopi, ett drömsamhälle. Det var ett samhälle för människor, inte för män och kvinnor med segregationens alla tecken”.¹²⁸

¹²¹ *Damernas Värld*, 1962:6, s. 5.

¹²² *Damernas Värld*, 1962:12 s.11.

¹²³ *Damernas Värld*, 1962:12 s.11.

¹²⁴ Marander-Eklund, L., (2014), s. 250.

¹²⁵ *Damernas Värld*, 1968:27, s. 11.

¹²⁶ *Damernas Värld*, 1968:27, s. 11.

¹²⁷ *Damernas Värld*, 1968:27, s. 11.

¹²⁸ *Damernas Värld*, 1968:27, s. 54.

Det händer således att *DV* initierar diskussionen om deltidsarbete för män. Men oftast när deltidsarbetande kvinnor porträtteras problematiseras aldrig deras i jämförelse mindre omfattande yrkesliv. Många kvinnor justerar sig efter familjens krav, genom att anpassa yrkesperiod i livet, antal arbetstimmar, tidpunkter, eller plats för förvärvsarbetet. En ytterlighet kan keramikern Lisa Larsson sägas representera, när hon anpassar arbetet i sin hemateljé så att ”hon arbetar nattetid, då huset är tyst och lugnt. På dagarna ägnar hon sig åt Gunnar och barnen Johanna och Mattias. (-Skulle man vara från barnen när de är som mest underbara?)”.¹²⁹

Läsaren får ofta en inblick i hur yrkeskvinnorna och deras eventuella makar löst det praktiska, med ansvar för hem och barn. I endast sex artiklar framgår det, och framhålls, att makarna delar hemarbetet lika. Inredningsarkitekten Lena Larsson och hennes make beskrivs som helt jämställda: ”Hemma hos Mårten och Lena finns inga könsbarriärer. De hjälps åt både med försörjningen och med arbetet i hushållet”.¹³⁰ I artikeln ”Familjen Annorlunda” skildras hur skådespelerskan Monika Ekmans man sköter hem och barn – men det förklaras med att hon har haft framgång, men att han, som också är skådespelare, har svårt att få arbete.¹³¹ Även hos koreografen Birgit Cullberg och hennes make Anders Ek, dansör, råder denna fördelning: ”Hemma är det pappa Ek som låter sitt organisationssnille blomma på ett direkt bländande sätt. Han kan sätta fart på dammsugare, matlagning och välartade barn”.¹³² I *DV* görs dock i viss mån en poäng av det udda i de här familjerna.

Barnen engageras också på ett medvetet sätt i flera familjer, så till exempel får den fränskilda universitetsläraren Brita af Geijerstams barn sköta kläder och rum. I reportaget ”Kvinna med kurage: Ensam, ja – men fri och lycklig” ger hon en bild av hur det kan fungera: ”De har blivit initiativrika och sitter inte på sin stjärt och väntar på att något ska hända”. Hon konstaterar också att de alltid rationaliserat hemarbetet och haft en tydlig arbetsfördelning,¹³³ och hon sjunger även färdigmatens lov. Journalisten och tv-programledaren Ingrid Schrewelius har funnit sin lösning i de kvällsöppna matvaruaffärerna, som hon menar ”har förenklat och förbättrat hela tillvaron”¹³⁴ för henne som yrkeskvinna.

Andra sätt att lösa de husliga bestyren är att bo i servicehus som Eva Moberg gör – ett av Stockholms två sådana.¹³⁵ Familjehotell med restaurang i bottenvåning är ”en räddning för

¹²⁹ *Damernas Värld*, 1964:34, s. 11.

¹³⁰ *Damernas Värld*, 1964:18, s. 17.

¹³¹ *Damernas Värld*, 1968:18, s. 90.

¹³² *Damernas Värld*, 1960:43, s. 22, 23, 90.

¹³³ *Damernas Värld*, 1968:47, s. 69.

¹³⁴ *Damernas Värld*, 1966:1, s. 21.

¹³⁵ *Damernas Värld*, 1968:47, s. 84.

kvinnan – som annars aldrig hinner förverkliga sina drömmar” menar pjäsförfattaren Vera Nordin. Husa, hemhjälp, ”praktikant” och barnflicka är andra förekommande lösningar.¹³⁶ Mödrar och systrar får också ställa upp, både som inhopp hos ensamstående kvinnor och äkta par.¹³⁷ Flera av dessa lösningar kräver ekonomiska förutsättningar eller ett visst geografiskt läge, och speglar dessutom troligen inte flertalet läsares situation. Men även för de kvinnor som kan ta till mer ovanlig avlastning, läggs ansvaret på dem att lösa allt som hör barn och hem till. Kvinnorna blir i de allra flesta fall minst koordinatörer, men oftast även utförare.

DV tar i några artiklar tydlig ställning för en utökad barnomsorg och kräver resurser både till kommunala daghem och familjedaghem, med argumentet att ”den mamma som vill yrkesarbeta i dag inte är hjälpt av daghemmet kommunen kanske skall bygga om fem år”.¹³⁸ Det är alltså kommunen eller mamman som ses som aktörer, inte pappan. Tidningen kräver också i ”En slant åt dagmamman” att dessa ska få betalt, och slår fast att ”stat och kommun borde skämmas att spara miljoner genom att utnyttja en låglönegrupp som är så nedtryckt i skorna att den inte ens vet om att den är en *grupp*”.¹³⁹ Den förskjutning i diskussionen kring arbetsdelning och barnomsorg, som Hirdman¹⁴⁰ beskrivit, från att vara en kvinnofråga till att bli en arbetsmarknads- och samhällsfråga, avspeglas tydligt även i *DV*, med en försiktig brytpunkt 1964 för att sedan accentueras.

3.2.2 Arbetsmarknaden

De diskussioner i *DV* som rör arbetsmarknaden handlar om beskattning, lön, utbildning och vilka yrken som efterfrågas. I början av 1960 görs en genomgång av hur lönsamt kvinnans yrkesarbete är vid olika inkomstnivåer. Sambeskattningsformerna av makar är den då grundläggande beskattningsformen. I ”Har jag råd att arbeta?” redovisar *DV* i en tabell för olika inkomstnivåer den ekonomiska behållningen för en familj med två barn om kvinnan yrkesarbetar. Det blir där uppenbart att förvärvsarbete för kvinnan lönar sig endast om mannen har en inkomst som ligger en bra bit under den genomsnittliga. Och, framhåller *DV*, ”det är dyrt när mamma inte är hemma”.¹⁴¹ Förutom daghemsavgifter tillkommer kostnader för resor, lunch, kaffe och extra kläder. Skribenten framhåller dock att för en del kvinnor kan det vara viktigt att upprätthålla sin yrkesskicklighet, och att en del behöver stimulans utanför

¹³⁶ Se till exempel *Damernas Värld*, 1962:6, s.10, 1966:36, s. 98.

¹³⁷ Se till exempel *Damernas Värld*, 1962:5, s.11, 1962:43, s.26.

¹³⁸ *Damernas Värld*, 1966:2, s. 17.

¹³⁹ *Damernas Värld*, 1966:27, s. 17.

¹⁴⁰ Hirdman, Y., (2001), s. 253.

¹⁴¹ *Damernas Värld*, 1960:7, s. 16–17.

hemmet.¹⁴²

Som nämnts avskaffades sambeskattningen först 1971¹⁴³, men från och med 1966 gick det att ansöka om särbeskattning. *DV* låter då en skatteexpert utreda för vilka inkomstlägen särbeskattning är lönsam i artikeln ”Glada skattenyheter och hur ni tillämpar dem”. Noterbart i inkomsttabellen är att mannens årsinkomst rör sig i spannet 12 000 till 200 000 kronor, medan kvinnans ligger mellan 12 000 och 50 000 kronor. Det kan således vara en stor skillnad på lönerna i sig, trots att kvinnolönetarifferna slopades 1960.¹⁴⁴ I praktiken gällde ofta inte lika lön för lika arbete, och en förklaring *DV* ger är kvinnornas höga frånvaro, eftersom det är de som måste ta hand om sjuka barn: ”Från arbetsgivarhåll medges det visst att kvinnorna i regel är lika duktiga som män – om de finns på arbetsplatsen”.¹⁴⁵

DV framhåller dock att det går att påverka sin lön, både genom att välja rätt yrke och bransch, och slår där ett slag för industri och vård.¹⁴⁶ Det framhålls också att det finns en mängd utbildningar att gå, för de hemmafruar som vill börja yrkesarbete. I artikeln ”Ni kan bli två kvinnor i en” slår man ett slag för att få ut hemmafruarna på arbetsmarknaden, och låter före detta hemmafruar vittna om den skillnad förvärvsarbetet inneburit: Fru Majken Lind tyckte att hon höll på att bli lat när hennes son blev tolv, och livet i villan blev ensamt. Hon blev då rädd av en doktor att ta ett deltidsarbete. Efter en 160-timmars kurs blev hon sedan hemsamarit – ”ett idealiskt arbete för en hemmafru som vill vara två kvinnor i en”.¹⁴⁷ Artikelförfattaren gör en genomgång av flertalet kurser och utbildningar, de flesta inom de traditionella sektorerna kontor, omsorg, och service, men en svetsningskurs och en bilstationskurs rekommenderas också.¹⁴⁸

3.2.3 Attityder

Olika åsikter och attityder framkommer i *DV*:s diskussioner om och med kvinnor i yrkeslivet. Tidningen representerar ibland olika läger, och i avsnitt 3.3 kommer jag gå närmare in på hur de konstruerade femininiteterna i *DV* förhåller sig till idealbilden av en yrkeskvinna.

Författaren Kerstin Thorvall är i artikeln ”Kan endast hemmakvinnan vara kvinna?”, från början av 1960, mycket tydlig med vilket val hon anser är det rätta för kvinnan. Hon riktar en uppfordrande fråga till läsarna: ”Vem tror fortfarande på bilden av den gifta yrkeskvinnans

¹⁴² *Damernas Värld*, 1960:7, s. 16–17.

¹⁴³ Florin, C., (1996), s. 184.

¹⁴⁴ Göransson, A. (1987), s. 81.

¹⁴⁵ *Damernas Värld*, 1960:34, s. 5.

¹⁴⁶ *Damernas Värld*, 1960:24, s. 52, 53, 1966:36, s. 32, 33, 90, 91, 94.

¹⁴⁷ *Damernas Värld*, 1960:24, s. 52–53

¹⁴⁸ *Damernas Värld*, 1960:24, s. 52–53

stimulerande tillvaro? I så fall skall man veta att denna som man trodde avundsvärda varelse med tiden inte bara känner sig som en halvdan mor utan också som en halvdan hustru-älskarinna”.¹⁴⁹ Hon avslutar artikeln med att försöka dämpa eventuella funderingar på att delta i yrkeslivet, för de kvinnor som har sådana: ”Vill du och din familj leva på de små smulor av kvinnlighet som blir över? Är självständigheten värd det?”.¹⁵⁰ Hon försvarar här tydligt en enda roll för kvinnan, den som maka och mor.

På hemmafruns sida står *DV* också i artikeln ”Är det odemokratiskt att vara kvinna?”, illustrerad med en kvinna som håller ett litet barn i famnen, och ömt luktar på barnets hår. Det frågas där om kvinnor måste bli män genom att yrkesarbeta för att nå jämställdhet. Skribenten pekar på att hemmakvinnorna kanske ”när större behovstillfredsställelse av att sköta hem och barn än vad yrkeskvinnor gör”.¹⁵¹ Samma år uttrycker Nancy Eriksson i en intervju hur sårbara hon anser barnen till yrkesarbetande kvinnor vara: ”Barn med nyckel om halsen måste ha institutioner som tar hand om dem då skolan är slut för dagen. En liten unge som kanske söker mänsklig kontakt, får vänta till föräldrarna kommer hem”.¹⁵² Marander-Eklund påpekar att just begreppet *nyckelbarn* kom att bli laddat – det ansågs vara synd om de barn vars båda föräldrar arbetade utanför hemmet.¹⁵³ I artikeln ”Det svåra valet” förstärks bilden av att det är mammans ansvar att hålla barnen glada och harmoniska – här betonas att om modern känner stress när hon ska lämna barnen på morgonen (i hemhjälpens händer) färgar denna av sig på barnen. Skribenten har skrivit artikeln i samarbete med en psykolog, som därmed får auktorisera synen på mödrar. De poängterar att det ”finns en slarvig tendens till att bota missnöjda och neurotiska hemmafruar med universalmedicinen – förvärvsarbete”.¹⁵⁴ Artikeln avslutas med ”och lyckliga mödrar får som bekant lyckliga barn”.¹⁵⁵ De här reaktionära åsikterna förekommer alla under år 1964, när hemmafrudebattens vågor med Nancy Eriksson i spetsen går höga. De får inte stå oemotsagda, varken tidigare eller senare, men de får tämligen mycket textutrymme. Men om dansparet Cullberg-Eks barn, som fått klara sig mycket själva och av *DV*:s skribent konstateras vara nyckelbarn, sägs också att de inte behöver ”bli små vanartiga vildar. De kan, om det vill sig, också bli fria men oerhört väluppföstrade gentlemän och unga damer”.¹⁵⁶

¹⁴⁹ *Damernas Värld*, 1960:22, s. 77.

¹⁵⁰ *Damernas Värld*, 1960:22, s. 77.

¹⁵¹ *Damernas Värld*, 1964:10, s. 8.

¹⁵² *Damernas Värld*, 1964:11, s. 8.

¹⁵³ Marander-Eklund, L., (2014), s. 233.

¹⁵⁴ *Damernas Värld*, 1964:14, s. 93.

¹⁵⁵ *Damernas Värld*, 1964:14, s. 93.

¹⁵⁶ *Damernas Värld*, 1960:43, s. 95.

Inredningsarkitekt Lena Larsson vill diskutera hur mannen kan uppfatta hemmavarande kvinnor:

Först vill de gärna ha en klädsamt beroende ranka till hustru, sen framåt medelåldern föredrar de plötsligt en självständig fru som klarar sig nöjt och bra när barnen växer bort och mannen har fullt upp med sitt. Men hur i all världen ska rankor plötsligt kunna blir självständiga? I 45-årsåldern blir de bara ointressanta.¹⁵⁷

Kerstin Lundberg, ledamot i Stockholms stadsfullmäktige och ogift mor, går ett steg längre och vill lyfta fram mannens rättigheter: ”Vi behöver också en mannens frigörelse, menar hon, han har ju till exempel inte rätt att vara hemmakarl”.¹⁵⁸ Det här är dock en för decenniet ovanlig åsikt. Dahlström kunde i sin undersökning om kvinnors förvärvsarbete 1962 konstatera att majoriteten av de hemarbetande kvinnornas män helst ville att de skulle vara hemma, och att en ”betydande” del av de förvärvsarbetande kvinnornas makar föredrog att ha dem hemma. Detta angavs också ofta vara ett motiv till att kvinnor inte sökte sig till förvärvsarbete.¹⁵⁹ *DV* skickar 1968 ut en reporter på stan för att ta reda på hur män ser på saken. Hon får konstatera att män i alla läger är överens – de önskar en hemmafru. En av de tillfrågade uttrycker sig på ett representativt sätt: ”Jo, jag ska gifta mig med nån som ska vara hemma. Man vill ha det lite skönt, alltså, och bli ompysslad när man sliter och jobbar”.¹⁶⁰ I artikeln gör reportern en stor poäng av sin besvikelse över männens inställning.

Att yrkeskvinnor får kämpa med både sina medsyslars och mäns attityder är uppenbart, och det framkommer genom alla åren i *DV*. Ämnet diskriminering vidrörs dock bara vid ett tillfälle, i artikeln ”Ingenjör av fel kön”. Där vittnar kemiingenjör Mary Olsson om hur svårt det är att få arbete för kvinnliga ingenjörer. Hon och hennes man har exakt samma utbildning – han fick arbete omedelbart efter examen – men hon har ännu inte efter fyra år lyckats bli anställd. Under arbetssökandet har hon kommunicerat med företagsledare och personalchefer, för att förstå varför hon inte kan få en anställning. Hon sammanfattar sina erfarenheter från kontakterna med industrin med att synen på kvinnlig arbetskraft är att den är bra att ha på lågavlönade jobb. En av företagsledarna formulerar sin åsikt om hennes motgångar:

...ett eventuellt motstånd bottnar i den för hela vårt släktes bestånd nödvändiga mystifikation som män erfar inför kvinnor – konkretiserad i osäkerhet i bedömningen av om en platssökande kvinnlig ingenjör förutom utbildning är i besittning av det mått av balanserat tekniskt omdöme och initiativförmåga, objektivitet och förmåga till subjektiv målsättning samt självständighet och smidighet, vilka är några av de

¹⁵⁷ *Damernas Värld*, 1964:18, s. 87.

¹⁵⁸ *Damernas Värld*, 1962:43, s. 108.

¹⁵⁹ Dahlström, E., (1962), s. 219.

¹⁶⁰ *Damernas Värld*, 1968:22, s. 80.

paradoxala kombinationer av egenskaper som industriellt tekniskt arbete kräver.¹⁶¹

3.3 Konstruerade femininiteter i bilden av yrkesarbetande kvinnor

När jag nu granskat vilka yrken som presenteras i *DV* och hur yrkeslivet beskrivs, går jag vidare för att besvara min andra forskningsfråga: Vilka femininiteter konstrueras i bilden av yrkesarbetande kvinnor? Jag utgår då ifrån Schippers modell för att se vilka handlingar och karakteristika som är i enlighet med den hegemoniska femininiteten, anpassar sig till eller går emot den¹⁶², och därmed fördelar sig i någon av kategorierna hegemonisk, acceptabel eller pariafemininitet. För att närma mig bilden av yrkeskvinnans uppvisade femininiteter kommer jag att studera egenskaper, roller, positioner, handlingar och yrken.

Som även Severinsson konstaterat med veckopressen, är *DV*:s roll att göra yrkeskvinnan både begriplig och hanterlig, genom att konstruera en femininitet som kan betraktas som acceptabel.¹⁶³ För alla femininiteter som konstrueras gäller en gemensam nämnare för kvinnorna i mitt källmaterial; att de är, eller beskrivs som, heterosexuella, och att alla är vita – undan några undantag.

3.3.1 Hegemonisk femininitet – den ideala kvinnan

DV beskriver hur de uppfattar en hegemonisk femininitet 1960, i artikeln ”Hur man blir en idealkvinna”:

Idealkvinnan kan utvecklas ur vilken kvinnotyp som helst. Hon kan exempelvis vara den livliga snabbtänkta, som lär sig att lugna och samla sig mot ett visst mål. Hon kan vara den passiva, som övervunnit sin obeslutsamhet och går in för att göra det mesta möjliga av sitt liv. Hon kan vara den aktiva-produktiva, som kommit underfund med att hon måste leva också för sig själv och inte bara för andra.¹⁶⁴

Karakteristiken omfattar alltså olika personligheter, men ett gemensamt drag är kontroll och balans – inte övermått på något håll. *DV* beskriver också specifikt yrkeskvinnan, som oavsett yrke, ska sköta det med ”anpassning och finesse”, och hennes röst ska vara ”fast och bestämd, men varm och vänlig”. Hon ska alltid uppträda ”välbalanserat”, i sin karriär ska hon engagera sig ”efter sin begåvning och sina möjligheter”, och om hon är chef ”gör hon sig avhållen”.¹⁶⁵ De här beskrivningarna stämmer väl överens med hur Schippers¹⁶⁶ beskriver hegemonisk

¹⁶¹ *Damernas Värld*, 1962:52, s. 10, 11, 73.

¹⁶² Schippers, M., (2007(1):36), s. 100.

¹⁶³ Severinsson, E., (2018), s. 92.

¹⁶⁴ *Damernas Värld*, 1960:49, s. 60.

¹⁶⁵ *Damernas Värld*, 1960:49, s. 60.

¹⁶⁶ Schippers, M., (2007(1):36), s. 94–95.

femininitet (se även 1.4). Dessa kvinnor underordnar sig manligheten, är ömtåliga, fridsamma, anpassningsbara, kärleksfulla, omsorgsinriktade och utan formell makt, men dedikerade och plikttrogna.

I mitt källmaterial har jag goda exempel på hegemonisk femininitet – kvinnor, som trots olika yrkestillhörigheter, betonar rollen som maka och mor som det högsta. Ett exempel är ”TV:s nya sångfågel”¹⁶⁷, Christina Lindström, som vid giftermålet lämnade en lovande teaterkarriär, för att arbeta i sin makes företag, djurparken Furuviken. ”Jag kan inte tänka mig att vara borta från Lasse och Tummen”¹⁶⁸, uttalar hon om man och son. Andra skådespelerskor med familj råder hon att ”ta emot erbjudanden från radio och TV om du tror dig gå iland med dem. Men engagera dig aldrig för länge utanför hemmet!”¹⁶⁹ Av de åtta bilderna som illustrerar reportaget uppträder hon inte utan sin make eller son på mer än en. Lika dedikerad är mannekängen Gun Fremer, som refuserar ”feta gager både från London och Paris” på grund av sitt nya civilstånd: ”Jag tycker inte jag vill resa så långt hemifrån när jag är gift. Det är inte riktigt”.¹⁷⁰ Stina Bergman vittnar om hur hennes mission uppenbarade sig när hon träffade sin blivande make och författare: ”Själv mötte jag ju Hjalmar Bergman och därmed hade jag fått mitt livs uppgift”.¹⁷¹ Kerstin Thorvalls åsikter om kvinnans roll ger hon med enfassad röst åt i *DV*, som vi sett. Hon slår fast att ”kvinnor vill först och främst inte vara duktiga, de vill vara kvinnor. Kvinnliga kvinnor”.¹⁷² Som en sådan kvinna, med hem och barn i fokus, porträtteras Harriet Andersson i artikeln ”Det bästa som hänt mig”¹⁷³. Där skildras hennes nya liv, på den skånska landsbygden, som bondhustru och nybliven mamma. ”Detta med Petra, säger Harriet allvarligt, är det enda av betydelse som hänt mej”.¹⁷⁴ Här skildras hon helt i enlighet med den hegemoniska femininiteten, och försöker kanske även själv agera den, men hon kommer att återkomma två år senare skildrad på ett diametralt annorlunda sätt, då nyskild och åter på teaterscenen i Stockholm (mer nedan). Modersidealet är i *DV* precis så starkt som Sköld noterar i sin studie av *Året runt*.¹⁷⁵

Att uppfylla bilden av idealkvinnan utesluter inte på några sätt att ha ett yrkesarbete; det handlar snarare om var fokus och ansträngningar ligger. Yrkeskvinnan bör, i början på 1960-talet, vara mer omsorgsinriktad än prestationsinriktad – hon måste lyckas kombinera sitt

¹⁶⁷ *Damernas Värld*, 1960:30, s. 6

¹⁶⁸ *Damernas Värld*, 1960:30, s. 6

¹⁶⁹ *Damernas Värld*, 1960:30, s. 6.

¹⁷⁰ *Damernas Värld*, 1960:1, s. 32.

¹⁷¹ *Damernas Värld*, 1962:13, s. 22.

¹⁷² *Damernas Värld*, 1960:22, s. 10.

¹⁷³ *Damernas Värld*, 1960:30, s. 20–21.

¹⁷⁴ *Damernas Värld*, 1960:30, s. 21.

¹⁷⁵ Sköld, G., (1998), s. 334.

yrkesjag med moderns och makans. Keramikern Lisa Larsson, som arbetar nattetid (se 3.2.1) är ett praktexempel: förutom att hennes arbete inte behöver störa familjen framställs hon i reportaget "I hennes hus blir alla snälla" som glittrande glad och omtänksam, en sann husmor.

Ett annat sätt att konstruera yrkeskvinnorna i *DV* enligt hegemonisk femininitet, är att beskriva dem som "flickor", oavsett ålder eller framgångar. Ett typexempel är skådespelerskan Christina Schollin, som beskrivs som "en förständig flicka", "försiktig flicka"¹⁷⁶ och "det blonda flickebarnet".¹⁷⁷ Att hon är blond och trubbnosig omnämns flera gånger för att understryka hennes flickaktighet. Detta är ett effektivt sätt att göra en vuxen kvinna hanterbar och ofarlig, och det verkar vara en del av den tidens retorik. Ett liknande exempel ges när Sveriges sjätte kvinnliga präst, "fröken" Birgitta Almgren, skildras som en "våldigt sund tös", "flickprästen"¹⁷⁸ och får liknande epitet igenom hela artikeln. Detta trots att hon uppger sig känna sig äldre än sina 23 år, och är något av en pionjär som en av mycket få kvinnliga präster, med allt det mod som därmed krävs. Ännu ett exempel är skådespelerskan Grynet Molvig som är "så gullig att Leonardo da Vinci lär skriva protestbrev till Sankte Per stup i ett" och beskrivs som "popjantan".¹⁷⁹

Ytterligare ett sätt att presentera yrkeskvinnor som underordnade manligheten är att opåkallat ge dem epitetet *dotter* eller *fru*, kanske som ett sätt legitimera dem genom att knyta dem till en man. När vi läser om författaren Kerstin Ekman i artikeln "Svensk mästarinna i mord" beskrivs hon i första meningen som "ung uppsalafru".¹⁸⁰ PR-kvinnan Ingrid Giertz, verksam i Paris modevärld, presenteras i samma stil direkt som "biskopsdottern"¹⁸¹, en upplysning som inte har någon uppenbar koppling till hennes yrkesliv. Likande epitet återkommer i flertalet beskrivningar av yrkeskvinnorna i *DV*. Hänsyn får kanske tas till att tidningen är ute efter att göra ett porträtt av personen, och inte teckna bilden av yrkeskvinnan, som jag gör, men greppet används i väldigt hög grad.

Ett annat sätt att definiera kvinnorna inom ramen för idealbilden, är att associera dem till hemmet, i ord och bild. Av de cirka 180 kvinnor som skildras, är ungefär en tredjedel skildrade i hemmiljö. Detta gäller trots att fokus i majoriteten av skildringarna ligger på yrkesmänniskan och yrkesutövandet, och oavsett om de är yrkesverksamma i hemmet eller inte. Detta kan säkerligen ibland förklaras av det enkla faktum att flera av de intervjuade är

¹⁷⁶ *Damernas Värld*, 1960:45, s. 81.

¹⁷⁷ *Damernas Värld*, 1962:24, s. 12.

¹⁷⁸ *Damernas Värld*, 1962:44, s. 26, 27, 118, 119.

¹⁷⁹ *Damernas Värld*, 1968:15, s. 18, 19, 86, 88.

¹⁸⁰ *Damernas Värld*, 1962:5, s. 11.

¹⁸¹ *Damernas Värld*, 1966:21, s. 20.

frilansare utan kontor, eller att det har varit lämpligt att träffas på ledig tid i hemmet. Men det blir också en stark signal om tillhörighet med hem- och familjrollen.

Sett till vilka yrken som stämmer väl överens med idealbilden av en yrkeskvinna som den framstår i *DV*, är förstas sekreteraren ett tydligt exempel: hon ska vara anpassningsbar till det yttersta, och med en kvinnlig framtoning (se 3.1). Skådespelare är ett annat vanligt förekommande yrke i materialet, och anpassningsbarhet är en grundkvalifikation i det yrket. Okontroversiella yrken som ryms inom idealet är också vård- och omsorgsyren, som dock inte skildras i någon större utsträckning i *DV*.

Många av yrkeskvinnorna i *DV* har förvärvat kunskaper, positioner eller karriärer vilka nog kan tänkas kräva fler egenskaper, och en stor vilja, än den mjuka kvinnlighet som konstrueras. Den hegemoniska femininitet tycks också få ett delvis utökat innehåll under 1960-talet; från början ses arbete som en *möjlighet* i större utsträckning än 1966 och 1968, då det mer framstår som en *självklarhet* att kvinnor ska vara yrkesverksamma.

3.3.2 Acceptabel femininitet – en balansgång

I *DV* finns det ett stort antal yrkeskvinnor som inte uppfyller en fullständig ideal femininitet, då de genom yrke, egenskaper eller civilstånd inte helt kan sägas matcha den. Men *DV* väljer ofta att poängtera egenskaper som stödjer idealbilden, och på så vis balansera störande inslag och göra kvinnorna mer hanterbara. Hade inte skildringarna varit så förlåtande hade flera av de porträtterade kvinnorna riskerat att betraktas som pariafemininiteter. Jag har därför valt att kategorisera deras uppvisade femininitet som acceptabel. Severinsson beskriver i sin avhandling hur kvinnor som *både* genom sitt handlande och utseende gör anspråk på männens position passerar en gräns för vad som är acceptabelt, och därmed blir pariafemininitet.¹⁸² Om de däremot bara felar inom det ena området, klarar de sig. Ett kvinnligt utseende kan framhållas och rädda en yrkeskvinna som handlar fel på något sätt, eller så kan en typiskt kvinnlig roll, som moderns eller husmoderns, vara förlåtande. Dirigenten Ortrud Mann har ett för kvinnor ovanligt yrke, och utmanar därmed idealet. Men genomgående i artikeln ”Manns kvinna” kommenteras hennes stora skönhet, och historien om hur hon gifte sig med sin dirigentlärare, Tor Mann, berättas ingående. Ortrud Mann beskrivs som ”en prydnad för ett orkesterpodium – eterisk, blond och slank”¹⁸³, och när professorn och blivande maken förde anteckningar för att komma ihåg vilken elev som var vem, fick hon heta ”den snygga”.¹⁸⁴ Sammantaget uppfyller hon så starkt den yttre bilden av en behaglig och vacker kvinna, att

¹⁸² Severinsson, E., (2018), s. 73.

¹⁸³ *Damernas Värld*, 1964:4, s. 12.

¹⁸⁴ *Damernas Värld*, 1964:4, s.15.

det till och med kan passera att hon bekänner att hon ”steker så dåliga köttbullar”.¹⁸⁵ Monica Zetterlund, framgångsrik jazzsångerska, men också fränskild och ensamstående mor – har flera egenskaper som skulle kunna placera henne som pariafemininitet. Hela reportaget går dock ut på att i ord och bild beskriva hur hemkär, inredningsintresserad och husmoderlig hon är – långt ifrån den Monica Zetterlund som hon ser ut på scenen. Skribenten avslutar med att konstatera att hon ”lyckats med det de flesta kvinnor i dag skulle önska sig: att bli framgångsrik yrkeskvinna men samtidigt en glad och harmonisk mamma”.¹⁸⁶ På samma sätt får hemmakvinnan väga minst lika tung som yrkeskvinnan i skildringen av regissören och dokumentärfilmaren Mai Zetterling, när hennes man beskriver henne i reportaget ”Hon är olik alla andra”: ”Hon är så duktig, så oerhört intensiv i sitt yrke. Ändå förmår hon på ett ofattbart sätt att vara hemmafrun som lagar underbar mat, ser till att barnen kommer till skolan, pysslar med blommorna i trädgården”.¹⁸⁷ Detta samtidigt som hon spelar in en dokumentär om samer i Jokkmokk.

Precis som Severinsson noterar i sin avhandling spelar kvinnornas utseende stor roll – *DV* visar till största delen upp sunda, slanka, vackra kvinnor – endast ett mycket litet antal skulle kunna beskrivas som fylliga eller ser alldagliga ut. Så gott som alla porträtt av yrkeskvinnor omfattar många och upprepade beskrivningar av utseendet. *DV* är dessutom en tidning som använder bilder rikligt, och har ett starkt fokus på mode och skönhet. Och som konstaterats, precis som på 1920- och 1930-talet, är det vita kvinnor som skildras, och precis som då är man rädd för en maskulinisering av kvinnorna.¹⁸⁸ Fortfarande 1968 kan det uppfattas som kontroversiellt med kvinnor i byxor, förstår läsaren i ”Vad tycker ni om flickor i byxor på jobbet?” där några män och kvinnor får besvara frågan. Endast en av dem tycker att kvinnors klädsel är oviktig på arbetsplatsen för ”det är trevligt med kvinnor i yrkeslivet över huvud taget”. Hennes åsikter delas dock inte fullt ut: ”Långbyxor eller inte, det beror allt på vilka flickor det är. För alla klär inte i långbyxor” menar Olle Norell, chefredaktör. Generaldirektören vid postverket, Nils Hörjel, anser att byxor är acceptabelt på unga flickor, ”men jag vill poängtera att detta gäller unga flickor!”¹⁸⁹

Ett kvinnligt yttre kan användas som förmildrande omständighet när kvinnor som utmanar manlig överordning skildras. Så beskrivs, i ord och bild, till exempel missionsskolans

¹⁸⁵ *Damernas Värld*, 1964:4, s. 12, 13, 14, 15, 44.

¹⁸⁶ *Damernas Värld*, 1962:84, s. 10, 11.

¹⁸⁷ *Damernas Värld*, 1960:8, s. 8.

¹⁸⁸ Severinsson, E., (2018), s. 186, 13.

¹⁸⁹ *Damernas Värld*, 1968:24, s. 9.

rektor i Tanganyika, Barbro Johansson, en av de folkvalda i landets regering, med att hon är ”våldigt mycket av lång, elegant engelsk lady, men med mjuk ädelskånska i tonfallen”.¹⁹⁰

Denna uppenbarligen framgångsrika kvinna, i en maktposition i Tanganyikas regering, ger också ett mycket milt och vänligt intryck på bilderna.

Endast i en enda artikel understryks ett icke fördelaktigt utseende har styrt en kvinnas yrkesval, journalisten Barbro Alving. Hon beskrivs som barn ha varit en ”mycket rund, mycket hjulbent liten unge som skelade starkt och därför utrustades med ett par glasögon”¹⁹¹, och hon ”upplevde sitt utseende som en naturkatastrof”.¹⁹² Efter ytterligare beskrivningar av hennes ofördelaktiga yttre får läsaren veta att ”barnet Barbro klarade upp ’naturkatastrofen’”. Hon blev, vid elva års ålder reportern Bang.”¹⁹³

Vacker, kvinnlig, vänlig, glad, omhändertagande och i begränsad mån normbrytare är en kombination som kan gå an, medan motsatsen, ful, arg, manhaftig, och ärelysten aldrig förekommer. Inom den acceptabla femininiteten hamnar de yrkeskvinnor som gör rätt prioriteringar (mot omsorg), har rätt framtoning eller rätt yrkestillhörighet – fortfarande i linje med vad Severinsson noterar om godtagbar femininitet i veckopress ett antal decennier tidigare.¹⁹⁴

3.3.3 Pariafemininitet – yrkeskvinnan som utmanar

Schippers definierar pariafemininiteter som icke-önskvärda femininiteter som, på olika sätt och i olika grad, utmanar eller låter bli att stödja den rådande manliga överordningen.¹⁹⁵ Det kan röra sig om kvinnor som är lesbiska, sexuellt utmanande, för aggressiva, tuffa, auktoritära, prestationsinriktade eller utövar makt. Kvinnor som prioriterar fel helt enkelt – och inte har fokus i första hand på man, barn, hem eller utseende.

Sveriges första kvinnliga rättsläkare Ingrid Lingmark uppfyller kriterierna för pariafemininet: Hon presenteras i artikeln ”Kvinnor man talar om just nu” med följande beskrivning: ”En kraftigt byggd, medelålders dam som oftast går klädd i en slängig ulster, lågskor och med det stripiga håret fladdrande för vinden är den enda kvinna som släpps in på en inhägnad, fridlyst mordplats”.¹⁹⁶ Det sägs om henne att hennes yrke ”som väl förefaller de flesta kvinnor ohyggligt, är hennes hobby och lidelse”, och att ”känslomässiga reaktioner

¹⁹⁰ *Damernas Värld*, 1960:38, s. 15.

¹⁹¹ *Damernas Värld*, 1966:5, s. 24.

¹⁹² *Damernas Värld*, 1966:5, s. 25.

¹⁹³ *Damernas Värld*, 1966:5, s. 23, 25.

¹⁹⁴ Severinsson, E., (2018), s. 186, 13.

¹⁹⁵ Schippers, M., (2007(1):36), s. 94–95.

¹⁹⁶ *Damernas Värld*, 1962:13, s. 23.

ligger inte för”¹⁹⁷ henne. Hon är till det yttre okvinnlig, med ett yrke långt ifrån de traditionella. Dessutom framgår i texten att hon inte är gift. Ett tydligt exempel på pariafemininitet, med andra ord.

Paria får också de kvinnor som på olika sätt avvisar moderskapet som det viktigaste sägas vara. Erna Möller, docent i transplantationsimmunologi, medger att barnen inte kunnat konkurrera med arbetsglädjen: ”Jag var hemma två veckor då barnen föddes. Sedan längtade jag tillbaka till jobbet”.¹⁹⁸ Hon är också tydlig med att hon aldrig har haft något dåligt samvete för att hon inte varit hemmamamma. Hennes inställning lämnas okommenterad av DV; och att tänka sig att den här artikeln skulle förekomma i början på 1960-talet är svårt. Året den publiceras, 1968, uttrycker skådespelaren Gunnel Lindblom hur hon medvetet sett till att inte barnen inte blivit för beroende av henne: ”Jag aktade mej för att bygga upp en falsk trygghet åt barnen. Vande dem från början vid att jag inte är den där att alltid hålla i handen. Inte när jag är ledig ens så är jag så där ursinnigt mammig...”. En klart markerad distans till modersrollen, således. Harriet Anderssons funderingar kring yrkesliv och moderskap skildras i ”Jag duger bara till arbete”:

Det har undrats mycket om Harriet, kritiserats inte mindre – t.ex. hennes ’sätt att vara mor’. Resor och filmande hit och dit, teater, månaders skilsmässa från en liten växande unge. ’Oansvarigt’ är ungefär det mildaste bland omdömena. På det svarar Harriet:
- Blir man en annan människa för att man får barn?¹⁹⁹

I en artikel två år tidigare (se 3.3.1) utmålades Harriet Andersson som en verkligt idealisk maka och mor.

Att välja att leva utan man, och uppskatta det, är inte heller något som ingår i 1960-talets förväntan på kvinnans underordning. Brita af Geijerstam, frånskild sedan tio år, uppger sig känns sig som en ”fri människa”²⁰⁰ genom att inte längre vara gift. Hon menar att skilsmässan varit en förutsättning för hennes möjligheter till personlig och yrkesmässig utveckling – ett tydligt avvisande av underordning. Att ha *för* många män ingår inte heller i den hegemoniska femininiteten – kvinnor som är sexuellt utmanande utgör enligt Schippers pariafemininiteter.²⁰¹ Anita Ekbergs beskrivs i ”Anita avslöjar sig själv” som ett ”kvinnodjur”²⁰², och skribenten redogör ingående för vad som anges vara hennes tre parallella

¹⁹⁷ *Damernas Värld*, 1962:13, s.100.

¹⁹⁸ *Damernas Värld*, 1968:42, s. 22, 65.

¹⁹⁹ *Damernas Värld*, 1962:21, s. 155.

²⁰⁰ *Damernas Värld*, 1966:11, s. 22.

²⁰¹ Schippers, M., (2007(1):36), s. 94–95.

²⁰² *Damernas Värld*, 1960:09, s. 13.

”fästmän”.²⁰³ Textförfattaren slår också fast att ”näst Anitas egen sensuella och lockande person är hennes förhållande till männen det som intresserar mest.”²⁰⁴ Hon får i samma artikel, som vi sett i 3.1, kritik för sina skådespelarinsatser, och läsaren får också veta i vilken omfattning hon både tjänar och konsumerar pengar. Hon är en självständig femme fatale, rik, utlevande och slösaktig – ett praktexempel på pariafemininitet.²⁰⁵

Ohanterlig på ett annat sätt, med ett allt annat än undergivet beteende, är prästen Margit Sahlin, ”kyrkans besvärligaste fruntimmer”²⁰⁶, som liknas vid den heliga Birgitta i sin stridbarhet: ”Även Birgitta var ju känd som ett särdeles besvärligt, envist och bråkigt fruntimmer”.²⁰⁷ *DV* mildrar bilden något av henne genom att beskriva henne som ”fruktad och älskad, viljestark och spröd, stridbar och mild”.²⁰⁸

En särskild sorts pariafemininitet utgör potentiellt de kvinnliga cheferna, genom den makt och auktoritet deras positioner innebär. I artikeln ”Försök förstå chefen” frågar sig skribenten hur idealchefen ska se ut: ”Vilka egenskaper skall *han* ha?” (*min kurs.*).²⁰⁹ Några nummer senare diskuteras kvinnliga chefer med läsarna i ”Vill ni ha en kvinnlig chef?”. I den konstateras det att ”de kvinnliga cheferna accepteras lättast i rent kvinnliga yrken, där man av ålder haft arbetsledare av samma kön”.²¹⁰ I artikeln bemöter ”Dr. Israel”, psykolog och docent i sociologi, olika läsarinpass om kvinnliga chefer. Han pekar på att den kvinnliga chefen har en fördel eftersom hon genom ”uppfostran är mindre auktoritär”, men fastslår också att hon aldrig får ”visa sig strong. Men hon måstes ha större krafter än en man eftersom kraven på henne blir så mycket större”.²¹¹ Hans kommentarer går i riktning mot att understryka kvinnliga egenskaper – då tycks chefskapet bli mindre hotfullt. En av läsarnas historier rör sig om en kvinnlig kontorschef, som varit mycket avhållen. Dr. Israels kommentar lyder: ”Här sammanfaller på ett lyckligt sätt den kvinnliga ledarens starka personlighet som chef med kvinnans traditionella vårdande, moderliga roll”.²¹²

1968 har *DV* en artikelserie som heter ”Kvinnorna i maktspelet”.²¹³ Här presenteras 36 kvinnor med makt och på höga positioner: företagsledare inom alla sektorer, politiker,

²⁰³ *Damernas Värld*, 1960:09, s. 15.

²⁰⁴ *Damernas Värld*, 1960:09, s. 14, 15.

²⁰⁵ *Damernas Värld*, 1960:09, s. 12–15.

²⁰⁶ *Damernas Värld*, 1966:14, s. 34–35.

²⁰⁷ *Damernas Värld*, 1966:14, s. 113.

²⁰⁸ *Damernas Värld*, 1966:14, s. 34.

²⁰⁹ *Damernas Värld*, 1962:45, s. 29.

²¹⁰ *Damernas Värld*, 1962:49, s. 24.

²¹¹ *Damernas Värld*, 1962:49, s. 25.

²¹² *Damernas Värld*, 1962:49, s. 82.

²¹³ *Damernas Värld*, 1968:1, s. 16, 17, 18, 19, 1968:2, s. 18, 19, 20, 21, 1968:3, s. 41, 42, 43, 1968:4, s. 41, 42, 43.

forskare, mediakvinnor med flera. De skildras i korta, nästan CV-liknande beskrivningar, och mot *DV*:s vana får vi inga utlåtanden om deras utseenden. Den här artikelserien, som publiceras de första numren år 1968, står verkligen ut, och den tycks vara en medveten satsning för att lyfta kvinnliga förebilder. Lars-Erik Holmertz var då fortfarande chefredaktör, men kom att bytas ut under året.²¹⁴ Kanske var den här artikelserien en del av det innehåll *DV*:s läsare inte ville se. Intressant nog avslutas 1968 också med en essä om framgångsrika kvinnor: Maria Scherer tar upp ett känsligt ämne i ”Nej – vi går inte sängvägen till karriären”. Här ger hon en bild av hur yrkeskvinnor som är både kvalificerade och snygga ofta blir beskyllda för att ha utnyttjat sin kvinnlighet. Scherer är upprörd och menar att ”aldrig avfärdas sexiga pojkar med att ha tagit genvägar över någons säng”.²¹⁵ Här beskriver hon ett effektivt sätt att parastämpla den kvinna som är både kompetent och har ett fördelaktigt utseende.

DV ger, som synes, utrymme även för kvinnor, roller och yrken inom det pariafeministiska spektret. Även om de inte utgör majoriteten av de porträtterade kvinnorna, står detta i motsats till Inness’²¹⁶ utsaga om att modetidningarna inte visar kvinnor i strid med normerande femininiteter, då de reklamfinansieras av annonsörer som stödjer den hegemoniska femininiteten. Här ger alltså *DV*, ibland, andra femininiteter ett utrymme utanför den.

4 SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Syftet med min studie har varit att beskriva hur *DV* under 1960-talet förmedlar bilden av yrkeskvinnan och hennes förutsättningar. Jag har i min undersökning granskat vilka yrken som presenteras i tidningen, och som därmed utgör vad man skulle kunna kalla en möjlighetspalett. Jag har också studerat vad och hur diskussionerna kring hinder och potential för kvinnors förvärvsarbete framställs i tidningen. Med hjälp av Schippers tankar om hegemonisk femininitet, och min metodiskt uppstyrd textanalys, har jag försökt blottlägga vilka femininiteter som konstrueras i bilden av yrkeskvinnan i *DV*. Jag har även uppmärksammat skiften och glidningar i beskrivningarna *av*, och diskussionen *om*, yrkeskvinnan.

²¹⁴ Larsson, M., (2003), s. 123–127.

²¹⁵ *Damernas Värld*, 1968:52, s. 56.

²¹⁶ Inness, S. A., (2004), s. 127.

Veckopressen är som Severinsson beskriver den, ”en arena för förhandlingar av identiteter och erfarenheter”.²¹⁷ Att det är giltigt även för 1960-talet blir tydligt i min undersökning. Vid decenniets inträde skulle man i princip kunna betrakta *DV* som en facktidsskrift för hemmafruar. Då är hemmafruidealerna fortfarande starkt i tidningen, och förvärvsarbete beskrivs mer som en *möjlighet* än en *självklarhet*, som i de senare årgångarna. Det finns i materialet en tydligare polarisering mellan yrkeskvinnor och hemmakvinnor, och *DV*:s inställning till de förra är mer ambivalent i 1960-talets början, än i de senare årgångarna. Tidningen följer, och speglar, delvis, samhällsdebatten, men konservativa åsikter får större utrymme under de första åren. Under 1968 däremot hörs framstegsvänliga röster tydligare: Eva Moberg blir porträtterad, halvtid för män undersöks, kvinnor med makt ägnas en hel serie, med flera exempel. Precis som Sköld i sin studie över *Året Runt* ser tidningen teckna kvinnornas väg från hem till samhälle, urskiljer jag samma berättelse i *DV*.

Jag överraskas i viss mån av att tidningen tar ställning, eller åtminstone för upp outredda frågor på bordet. Det är också uppfreskande att det faktiskt förekommer ett flertal skildringar av pariafemininiteter. I motsats till resultaten från Inness’²¹⁸ analys av modetidningar, i vilka hon hävdar att de inte visar kvinnor i opposition mot normerande femininiteter, vill jag hävda att det förekommer sådana i *DV*, även om den typen av inslag inte är signifikativa för tidningens hela innehåll.

Precis som Sköld noterar även jag en rörelse från en genomgående betonad moders- och husmorsroll under decenniets första år, till ett mer poängterat yrkeskvinnoideal 1968.²¹⁹ Den hegemoniska femininiteten expanderas under de sista åren, med yrkesarbete som en mer eller mindre självklarhet. Uppvisandet av pariafemininiteterna tycks vara en del av det förhandlande som pågår kring yrkeskvinnan under 1960-talet, och hemmafrun blir alltmer avvikande som ideal.²²⁰

DV är genom hela perioden ofta ambivalent i sitt förhållningssätt till yrkeskvinnorna. Även om tidningen marknadsför industrin som en sektor för kvinnor, diskuterar deltidsarbete för män, visar upprördhet inför löneskillnader, och ibland skildrar normbrytare, så är det bara i enstaka fall läsarna får verkliga exempel på jämställda förhållanden.

Kvinnornas dubbelarbete problematiseras inte heller förrän från mitten av decenniet, och att kvinnan ska anpassa sitt liv efter övrig familj, ibland på absurda nivåer, är oftast

²¹⁷ Severinsson, E., (2018), s. 35.

²¹⁸ Inness, S. A., (2004), s. 127.

²¹⁹ Sköld, G., (1998), s. 143.

²²⁰ Se till exempel *Damernas Värld*, 1968:22, s. 16, 17, 78, 80.

underförstått, precis som Marander-Eklund noterar.²²¹ De allra flesta heltidsarbetande yrkeskvinnor som skildras har fortfarande ansvaret för hemmet. Visserligen tar *DV* ställning i debatten om barnomsorg, och på ett försiktigt sätt utgör tidningen en del av kören, som under senare delen av 1960-talet gör könsrollsfrågorna till samhälls- och arbetsmarknadsfrågor. Men sättet *DV* skildrar kvinnorna på, den femininitet som uppvisas, blir allt som oftast strömlinjeformad och relativt behaglig – för att kunna godkännas av läsarna. Den femininitet som inte uttalat uppfyller idealbilden måste göras acceptabel, genom att de kvinnor som skildras i de allra flesta fall gör rätt prioriteringar, har rätt framtoning eller utövar rätt yrke.

I konstruktionen av yrkeskvinnan i *DV* gestaltas det som Severinsson refererar till som ”övergångskvinna”; kvinnor som befinner sig i en tid av förhandling om kvinnors möjliga platser eller utrymmen.²²² *DV* är en tidning för läsare i medelklassen, och det är värderingar i rimlig mån gångbara i den gruppen som syns i artiklar och reportage. Hade jag valt ett källmaterial publicerat för andra målgrupper, för deras verkligheter under samma tid, hade förstås mina resultat kunnat bli annorlunda. De som *DV* inte siktar på är till exempel arbetar- eller invandrarkvinnor – eller kvinnor med sport, teknik, naturvetenskap eller ekonomi som främsta intressen. Den kvinnliga delen av befolkningen är, som konstaterats, ingen heterogen grupp, och var det inte heller på 1960-talet. Bilden av yrkeskvinnan präglas av sin koppling till det skikt i samhället som skildras. En annan komplikation är förstås tillkomstsituationen för tidningsinnehållet: skribenterna själva är yrkeskvinnor, men de är också anställda av en vinstdrivande tidning. Det engagemang för sociala frågor som ibland ger sig till uttryck, särskilt under 1968, tycks ibland vara avhängigt den skribent som håller i pennan.

Dam- och veckopress utgör fortsatt en rik källa för historiska studier. Formatet, med en lättsam framtoning, medger att samhällsfrågor kan smygas in. Det hade varit intressant att utsträcka undersökningsperioden på den här studien fram till nutid, för att se vilka femininiteter som konstrueras, inte minst före och efter metoo. Det hade också varit givande att undersöka annat tidningsmateriel, som till exempel affärspress eller dagspress, för att undersöka vilka konstruktioner av femininiteter, och vilka förhandlingar som pågår där.

Det är inte en, med den förvärvsarbetande mannen, jämställd yrkeskvinna berättelse vi landar i 1968, och de ”två kvinnor i en” som tidningen glatt deklarerar som en möjlighet 1960, är i min undersökning sista år fortfarande giltiga, då det ansvar för hem och barn som alltjämt vilar på kvinnan, innebär ett dubbelt arbete. Att det dessutom går att spåra värderingar

²²¹ Marander-Eklund, L., (2014), s. 221, 228–229, 235.

²²² Severinsson, E., (2018), s. 22.

från 1960-talet i diskussioner om kvinnor, yrkesliv och familj fyrtio till femtio år senare, gör att perioden har något att meddela oss.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Källor

Damernas värld, Åhlén & Åkerlunds förlag, Stockholm, 1960.

Nya Damernas värld, Åhlén & Åkerlunds förlag, Stockholm, 1960, 1962, 1964, 1966, 1968.

Litteratur

Berger, Margareta, *Fruar & damer*, PAN/Norstedt, Stockholm, 1974.

Blomberg, Eva & Niskanen, Kirsti (red.), *Arbete & jämställdhet: förändringar under femtio år*, 1. uppl., SNS, Stockholm, 2013.

Boëthius, Monica, *Har vi råd med fruar?: en ofullständig handbok i misshushållningens alla grenar*, Proprius, Stockholm, 1967.

Bryman, Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder*, Upplaga 3, Liber, Stockholm, 2018.

Carlstedt, Gunilla & Forssén, Annika: "Kvinnor under hemmafruns årtionden", *Häften för Kritiska studier*. 2003, 36 (03), s. 37–54.

Connell, Raewyn, *Maskuliniteter*, 2. uppl, Daidalos, Göteborg, 2008.

Dahlström, Edmund, "Familjen och gifta kvinnors förvärvsarbete", *Kvinnors liv och arbete: Kvinnors liv og arbeid: svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem.*, s. 189–268, 1962.

Du Rietz, Anita, *Myten om jämställdhet i välfärdsstaten*, City Univ. Press, Stockholm, 1994.

Edgren, Monika, "Diskriminering av kvinnor: om nödvändigheten av ett intersektionellt och normkritiskt perspektiv", *Arbete & jämställdhet: förändringar under femtio år/ Eva Blomberg, Kirti Niskanen (red.)*, s. 108–132, 2013.

Florin, Christina, "Skatten som befriar: hemmafruar mot yrkeskvinnor i 1960-talets särbeskattningsdebatt", *Kvinnor mot kvinnor.*, s. 106–135, 1999.

Geijerstam, Jan af: "Inledning. Sverige och den högindustriella epoken", I: Geijerstam, Jan af (red.), *Industriland: tolv forskare om när Sverige blev modernt*, Premiss, Stockholm, 2008.

Gisselberg, Margareta, *Att stå vid spisen och föda barn: om hushållsarbete som kvinnoarbete*, Dept. of Sociology, [Sociologiska institutionen], Univ., Diss. Umeå: Umeå universitet, 1986, Umeå, 1985.

Göransson, Anita, "Bröd och rosor: lönearbete och kvinnliga strategier", *Historisk tidskrift (Stockholm)*, 1987 (107), s. [114] -129, 1987.

Hadenius, Stig & Weibull, Lennart, *Massmedier: en bok om press, radio och TV*, 7., helt omarb. uppl., Bonnier, Stockholm, 1999.

- Hedström, Ingrid: ”’ Blad för fruntimmer’ – Om damtidningar i Sverige”, Fjärde Internationalen 1/1987, https://www.marxists.org/svenska/tidskrifter/fi/fi87-1/blad_for_fruntimmer.html [hämtad 2020-04-30].
- Hirdman, Yvonne, ”Genussystemet: reflexioner kring kvinnors sociala underordning”, I: Furuland, Lars Svedjedal, Johan (red.), *Litteratursociologi texter om litteratur och samhälle*, Studentlitteratur, Lund, 1997, s. 400–418.
- Hirdman, Yvonne, *Med kluven tunga: LO och genusordningen*, [Ny utg.], Atlas, Stockholm, 2001.
- Holgersson, Ulrika, *Populärkulturen och klassamhället: arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*, Carlsson, Diss. Lund: Lunds universitet, 2005, Stockholm, 2005.
- Inness, Sherrie A.,: ”Pretty tough: The cult of femininity in women’s magazines, I: Carter, Cynthia & Steiner, Linda (red.), *Critical readings: media and gender*, Open Univ. Press, Maidenhead, 2004.
- Isacson, Mats: ”Arbetets skiftande villkor”, I: Geijerstam, Jan af (red.), *Industriland: tolv forskare om när Sverige blev modernt*, Premiss, Stockholm, 2008.
- Larsson, Lisbeth, *En annan historia: om kvinnors läsning och svensk veckopress*, Symposium, Diss. Lund: Univ., Stockholm, 1989.
- Larsson, Mats, *Bonniers - en mediefamilj Å&Å-drömfabriken: från fiction till fakta 1906–1990*, Bonnier, Stockholm, 2003.
- Löfström, Åsa, ”Kvinnor, barn och politik.”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift.*, 2001 (22:3/4), s. 85–100, 2001.
- Kleberg, Madeleine, *Skötsam kvinnosyn: hem- och familjereportage i svensk TV åren 1956–1969*, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation - JMK, Univ., Stockholm, 1999.
- Marander-Eklund, Lena, *Att vara hemma och fru: en studie av kvinnligt liv i 1950-talets Finland*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 2014.
- Moberg, Eva, ”Kvinnans villkorliga frigivning”, I: *Prima materia: texter i urval.*, s. 11–26, 2003.
- Ohlander, Ann-Sofie & Strömberg, Ulla-Britt, *Tusen svenska kvinnoår: svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid*, Rabén Prisma, Stockholm, 1996.
- Schippers, Mimi, ”Recovering the feminine other: masculinity, femininity, and gender hegemony”, *Theory and Society*, 2007(1):36, s. 85-102, 2007.
- Severinsson, Emma, *Moderna kvinnor: modernitet, femininitet och svenskhet i svensk*

veckopress 1920–1933, Historiska institutionen, Lunds universitet, Diss. Lund: Lunds universitet, 2018, Lund, 2018.

Sköld, Gullan, *Från moder till samhällsvarelse: vardagskvinnor och kvinnovardag från femtiotal till nittiotal i familjetidningen Året runt*, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation - JMK, Univ., Diss. Stockholm : Univ., Stockholm, 1998.

Thyberg, Stina, "Företagen och den kvinnliga arbetskraften", I: *Kvinnors liv och arbete : Kvinnors liv og arbeid : svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem.*, s. 377-550, 1962.

Tolvhed, Helena, *Nationen på spel: kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948-1972*, h:ström - Text & kultur, Umeå, 2008.

Ulvros, Eva Helen, "Ni ska bli ett gott parti", I: *Den dolda kvinnomakten: 500 år på Skarhults slott*, s. 117–137, 2014.

Wikander, Ulla & Manns, Ulla (red.), *Det evigt kvinnliga: en historia om förändring*, [Ny, omarb. utg.], Studentlitteratur, Lund, 2001.

Åkerblom, Annika, *När kvinnor fick rättigheter: Sverige 1700 till 2010*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009.

Östberg, Kjell, "Inledning. Om systerskapets svårigheter", *Kvinnor mot kvinnor / redaktion: Christina, Lena Sommestad, Ulla Wikander*, s. 16–44, 1999.

BILAGOR

Bilaga 1. I DV representerade yrken fördelade på år och förekomst

1960		1962		1964		1966		1968	
Yrke	Antal	Yrke	Antal	Yrke	Antal	Yrke	Antal	Yrke	Antal
Skådespelerska	10	Skådespelerska	8	Skådespelerska	4	Journalist	4	Skådespelerska	15
Mannekång	3	Författare	5	Smyckesdesigner	1	Modedesigner	3	Journalist	7
Regissör	2	Journalist	5	Dirigent	1	Skådespelerska	2	Politiker	6
Cellist	1	Fotomodell	2	Sekreterare	1	Författare	2	Sångerska	4
Präst	1	Ingenjör	2	Politiker	1	Företagare	2	Modedesigner	3
Modedesigner	1	Sångerska	2	Författare	1	Industriarbetare	2	Sekreterare	2
Cirkusartist	1	Politiker	2	Inredningsarkitekt	1	PR-kvinna	2	Byrådirektör	2
Programledare	1	Präst	2	Journalist	1	TV-hallåa	2	Forskare	2
Karritare									
Väderlekstjänst	1	Regissör	2	Lantbrukare	1	Programledare	1	Chef TV	2
Tågvärdinna	1	Mannekång	1	Sjuksköterska	1	Sångerska	1	Författare	2
TV-scripta	1	Företagsledare	1	Keramiker	1	Högskolelärare	1	Sjuksköterska	2
Fotograf	1	Läkare	1	Modedesigner	1	Fashion coordinator	1	VD resebyrå	1
Skolledare	1	Siffersekreterare	1	Distriktschef försäkringsbolag	1	Präst	1	VD reklambyrå	1
Modedirektis konfektionsind.	1	Avdelningschef, butik	1	Butikförsäljare kläder	1	Turistguide	1	Direktör bilfirma	1
Direktis i affär	1	Programledare	1	Pianist	1	Programledare	1	VD sidenväveri	1
Egenföretagare sömnadsateljé	1	TV-hallåa	1	TV-producent	1	Skolledare	1	Marknadschef	1
Arkitekt	1	Folkskollärare	1	Företagsledare	1	Lärare	1	VD pappersbruk	1
Författare	2	Lapplisa	1	Sjukgymnast	1	Au-pair	1	VD modeföretag	1
Sångerska	1	Sekreterare	1	Totalt	21	Ansvarig utgivare, tidning	1	VD grossistfirma	1
Politiker	1	Modedesigner	1			Professor botanik	1	Avdelningschef, butik	1
Yrkeslärarinna sömnad	1	Layoutarbetare, AD	1			Departements-medarbetare	1	Chef provkök	1
Koreograf	1	Totalt	42			Illustratör	1	Arkitekt	1
Dansös	1					Fotomodell	1	Chef FN socialt utv. program	1
Totalt	36					Nattklubbsägare	1	Ordf. lagutskottet	1
						Danspedagog	1	Ordf. socialdem.kv.förb.	1
						Dansskoleägare	1	Chef tidning	1
						Vårdyrken allmänt	1	Kurator	1
						Sekreterare	1	Programledare radio	1
						Hemvårdarinna	1	Chefredaktör	1
						Nyhetsuppläsare	1	Kulturredaktör	1
						Mannekång	1	Inredningsarkitekt	1
						Butikförsäljare kläder	1	Radioproducent	1
						Totalt	43	Sjukvårdsbiträde	1

								Operaregissör	1
								Hotelldirektör	1
								Fotomodell	1
								Bildsäljare	1
								Programledare TV	1
								Konsthantverkare	1
								Krogvärdinna	1
								Konstnär	1
								Småbrukare	1
								Totalt	78

Bilaga 2. I DV representerade yrkesområden fördelade på år och förekomst

1960		1962		1964		1966		1968	
yrkesområde	Antal	yrkesområde	Antal	yrkesområde	Antal	yrkesområde	Antal	yrkesområde	Antal
kreativa/konstn. yrken	23	kreativa/konstn. yrken	18	kreativa/konstn. yrken	10	media och journalistik	12	kreativa/konstn. yrken	24
mode	5	media och journalistik	7	administration	2	kreativa/konstn. yrken	7	ledning och företagande	18
media och journalistik	2	administration	3	media och journalistik	2	mode	7	media och journalistik	13
ledning och företagande	1	mode	3	mode	2	ledning och företagande	5	politik	6
politik	1	politik	2	vård och omvårdnad	2	administration	2	mode	5
präst	1	präst	2	jordbruk	1	industri	2	vård och omvårdnad	4
service	1	tekniska yrken	2	ledning och företagande	1	präst	1	administration	2
skola och undervisning	1	ledning och företagande	1	politik	1	service	2	service	2
tekniska yrken	1	mode	1		21	skola och undervisning	1	universitet och högskola	2
	36	service	1			universitet och högskola	2	jordbruk	1
		skola och undervisning	1			vård och omvårdnad	2	tekniska yrken	1
		vård och omvårdnad	1				43		78
			42						